

Arbeidsnotater

T A T I S T I S K S E N T R A L B Y R Å

U t k a s t
(Bind III)

IB 70/1

15. september 1970

DEN OFFISIELLE STATISTIKKS HISTORIE

av

Signy Arctander

I n n h o l d

	Side
Bind I	
Fram til 1876	
Innledning	2
1. Statistikken under foreningen med Danmark - inntil 1814	6
2. Norsk offisiell statistikk 1814-1876	20
Bind II	
1876-1914	
1. 1876-1900	56
2. 1900-1914	75
Bind III	
1914-1945	
1. 1914-1920	98
2. 1920-1940	113
3. 1940-1945	142
(Bind IV	
Statistikken etter 2. verdenskrig - side 156)	

Hver tidsepoke er i store trekk bygd opp slik:

- Samfunnsforholdene og behovet for statistikk
- Statistikkproduksjonen og dens forskjellige deler
- Bruken av statistikk

BIND III

1914-1945

	Side
1. 1914-1920	98
a) Innledning	98
b) Omlegging av sosialstatistikken	98
c) Sosialdepartementets undersøkelser m.v.	99
d) Lønninger og inntekter	102
e) Priser og leviekostnader	104
f) Alkoholstatistikk	106
g) Jordbruk og skogbruk	107
h) Spesielle tellinger under verdenskrigen	109
i) Industri, bergverk, produksjon	109
j) Økonomiske spørsmål	110
k) Forsikring, sosiale trygder	110
l) Rekruttering	111
m) Sosialstatistikkens tilbakeføring til Byrået	112
2. 1920-1940	113
a) Innledning	113
b) Folketellingen 1920	114
c) Folketellingen 1930	117
d) Helsestatistikk	119
e) Jordbruk og skogbruk m.v.	121
f) Arbeidsledighet m.v.	125
g) Lønninger	128
h) Boligstatistikk og boligpolitikk	130
i) Publikasjoner fra Oslo kommune m.v.	131
j) Husholdningsundersøkelser m.v.	132
k) Alkohol, forbud m.v.	133
l) Finans- og annen økonomisk statistikk	134
m) Forsikring og trygd	135
n) Utenrikshandelsstatistikk	135
o) Industristatistikk	137
p) Valgstatistikk	138
q) Kriminalstatistikk m.v.	139
r) Byråets vansker økonomisk og arbeidsmessig	140
3. 1940-1945	142
a) Generelt om krigsårene og om okkupasjonens virkninger .	142
b) Reduksjon av formue og inntekt	143
c) Sosialstatistikk	145
d) Folkemengde m.v.	148
e) Jordbruk og skogbruk	148
f) Boligspørsmål	150
g) Kriminalstatistikk	151
h) Alkoholstatistikk	152
i) Priser, leviekostnader m.v.	152
j) Utenrikshandel	153
k) Industri	154
l) Skipsfart, hvalfangst	155

1914-1945

1. 1914-1920

a) Innledning

Norsk statistikk under den første verdenskrig viser en ekstraordinær utvikling. Byråets evne til å føre sine arbeider videre ble sterkt hemmet av de særskilte oppgaver det måtte påta seg for å dekke tidens behov. Dessuten gikk bevilgningene til statistikk i de første krigsår ned. Men likevel var disse årene preget av den sosialpolitiske utvikling, og de sosialstatistiske arbeider fortsatte. Levekostnadsundersøkelsene som var begynt i forrige periode, tok i disse år stor plass og ble utarbeidet etter mer fullstendige og klarere metoder. På grunn av dyrtiden ble disse undersøkelser imidlertid ikke brukbare for senere tider.

En ny folketelling kom først i 1920. Statistikken over folkemengdens bevegelse ble ikke særlig endret i denne tiden. Det viktigste var en nøyaktigere registrering av fødslene etter at de nye fødselsregistre ble innført i 1915. Der ble også utarbeidet nye og til dels forbedrede dødelighetstabeller for 1911-12 til 1920-21. En spesiell studie om skilsmisser 1919-1922 (E. Gjermoe) er offentliggjort i Statistiske Meddelelser 1923.

b) Omlegging av sosialstatistikken

Administrativt skjedde der en stor forandring i 1913 da det nye Sosialdepartement ble opprettet og kontoret for sosialstatistikk ble overført til det, vel vesentlig av den grunn at man mente sosiallovgivningen, sosialpolitikken og sosialstatistikken burde høre sammen. Det sosialstatistiske kontor overtok en rekke løpende sosialstatistiske arbeider som inntil da hadde ligget under Byrådet, statistikk over arbeidsformidling og arbeidsledighet, tariffoverenskomster mellom arbeidsgivere og arbeidere, arbeids- og lønningsforhold, priser på livsfornødenheter, undersøkelser om forbrukersamvirke, alkoholstatistikk. Ved siden av dette skulle kontoret utføre nødvendige statistiske arbeider til bruk for lovforberedelse og enkeltstående sosiale studier i den utstrekning bevilgning ble gitt til det. Ved denne administrative

forandring sluttet Byråets Månedsskrift for sosialstatistikk. Det gikk over til tidsskriftet Sosiale Meddelelser som foruten oppgaver over sosialstatistikk, skulle gi stoff til belysning av den sosiale utvikling i inn- og utland. Det skulle også gjøre rede for de forskjellige sosialpolitiske tiltak på lovgivningens, administrasjonens og den private selvhjelps område. Tidsskriftet ble derfor mer sosialpolitisk enn statistisk.

Foruten statistiske oppgaver i dette tidsskrift skulle kontoret gi ut publikasjoner som skulle gå inn som ledd i den offisielle statistikk. Denne fordelingen mellom Sosialdepartementet og Byrådet ble av kort varighet. Noen utvikling av statistiske metoder kan vi ikke notere i denne periode, men vel atskillig utvidelse av statistikkens områder.

c) Sosialdepartementets undersøkelser m.v.

Flere undersøkelser ble tatt opp til bruk ved forberedelsen av en revisjon av fabrikktilsynsloven, den første om arbeidstiden i industrien september 1913, til belysning også av skiftarbeid, barns og unge menneskers arbeid m.v. Denne er tidligere nevnt i forbindelse med redegjøringene for fabrikk- og håndverkstellingene. Også i sammenheng med revisjonen av fabrikktilsynsloven foretok kontoret to undersøkelser om skolebarns ervervsmessige arbeid og om kvinners nattarbeid. Om den siste ble der atskillig diskusjon fordi den ble ansett som en særlovgivning for kvinner.

Den nye lov om industrielt hjemmearbeid ble vedtatt i 1918. Der ble til forberedelsen av den samlet atskillig statistisk materiale både fra Ryggs tidligere undersøkelser om syerskene og fra spesielt innhentet materiale til belysning av hjemmeindustriens arbeidsvilkår.

For underordnede handelsfolk hadde Byrådet foretatt en undersøkelse i 1909 om handelsfunksjonærenes lønningsforhold m.v. Nytt materiale ble innsamlet fra Norges Underordnede Handelsstand i 1917 og 1918. Det ble bearbeidet i Kontoret for sosialstatistikk og er trykt som bilag til proposisjonen om minstelønn for underordnede handelsfolk (se Sosiale Meddelelser 1918).

Kontoret foretok flere spesielle studier som regel i sammenheng med nye lover eller med revisjon og utbygging av eldre lovgivning. En undersøkelse om arbeidstiden i bygge- og anleggsvirksomhet m.v. høsten 1918 ble satt i gang på initiativ av komiteen til revisjon av fabrikktilsynslovgivningen. Og samtidig og med samme motiver ble satt i gang en statistisk undersøkelse angående arbeidstiden i handels- og kontorvirksomheter. Der kom en foreløpig redegjøring i Sosiale Meddelelser 1920. Senere, men først i 1924, kom en samlet framstilling av resultatene, da i samarbeid med Byrådet. Disse undersøkelser kan vel til dels også ses i forbindelse med arbeidet for 8-timersdagen som ble vedtatt og lovfestet i 1919. Den første var arbeids- og lønningsvilkår i tekstilindustrien som ble satt i gang i 1915 og 1916. Undersøkelsen kom ved avslutningen bare til å omfatte trikotasjeindustrien og arbeidet kom med en del utvidelser - først i 1924. De andre spesialundersøkelser som ble offentliggjort i Sosiale Meddelelser gjaldt tobakkindustrien, margarinfabrikkene, bryggerier og mineralvannfabrikker, sjokoladefabrikker, bakerier, kolonial- og manufakturforretninger, engrosforretninger, banker og forsikringsselskaper. Der ble også i forbindelse med revisjonen av arbeidervernlovgivningen høsten 1922 av Sosialdepartementet foretatt en undersøkelse av arbeidsforholdene ved alminnelig hotell- og kafevirksomhet. Fullførelsen av denne undersøkelse ble overtatt av Byrådet og avsluttet i 1925. Den gir meget grundige opplysninger om arbeidsforholdene i denne særpregede gruppe.

Utredningen av boligspørsmålet var av stor betydning i disse årene. I 1916 ble nedsatt en statens boligkomite som skulle undersøke forholdene særskilt i de større byer og prøve å finne årsakene til den herskende mangel på tjenlige og sunne boliger for de mindre bemidlede klasser og komme med forslag til botemidler. Den skulle ikke i første rekke være en krisekomite, men søke å tilveiebringe en varig ordening. Resultatet var en særskilt lov om boligforholdene i 1918 som bl.a. stadfestet en lov om kommunal husleieregulering 1917. Byrådet hadde en undersøkelse om beboelsesstatistikk for enkelte norske byer i 1917 og Kristiania kommunes statistiske kontor hadde en spesialundersøkelse om beboelsesforholdene i småleiligheter i Kristiania 1913-14 (A. Skøien). Arbeidet bygde på den representative metode og gav atskillig nytt av verdi både i problemstilling og materiale. Det gir både bolig- og husleiestatistikk og statistikk over rominnhold og leilighetenes stand.

Her kombineres de to problemer boligtetthet og boligkvalitet. Sosialdepartementet begynte senere å offentliggjøre regelmessige oppgaver om boligproduksjonen i en rekke større byer.

Kontoret utarbeidet også en større sosialstatistisk avhandling til belysning av Arbeiderbruk- og boligbankens virksomhet siden 1903, særlig for å klargjøre dens betydning for låntakernes økonomiske forhold og for fremme av landets oppdyrking. (Den bygger på bankens årsberetninger, Jordbrukstillingen 1907 m.v. og en av Sosialdepartementet foretatt spesialundersøkelse blant låntakerne i 1913-14.)

Etter at loven om arbeidstvister var satt i kraft fra 1916, ble der i Sosiale Meddelelser årlig offentliggjort oversikter over meglingsinstitusjonens virksomhet.

Arbeidsledigheten tok også stor plass i det sosialstatistiske arbeid i disse år. Der ble stor ledighet etter krigens utbrudd, men siden var ikke ledigheten ekstraordinær. Statens arbeidsledighetskomite av 1914 skulle arbeide for å oppnå en mer effektiv arbeidsformidling og planlegge tiltak til avhjelp av arbeidsledigheten. Loven om stats- og kommunebidrag til arbeidsledighetskassene av 1906 var gitt på prøve. En ny lov kom i 1915. I anledning av denne lovrevisjon foretok kontoret for sosialstatistikk vinteren 1914-15 en undersøkelse av arbeidsledigheten og arbeidsledighetskassenes utvikling bygget på oppgaver i Arbeidsmarkedet, Månedsskrift for sosialstatistikk og en del særskilt innhentede oppgaver. Blant arbeidsledighetstelling er her også tatt med det materiale om arbeidsledigheten som ble innsamlet ved folketellingen 1910 og som ikke ellers er offentliggjort. Denne publikasjonen gir en samlet oversikt over alt inntil da foreliggende materiale om arbeidsledigheten og arbeidsformidlingen i Norge sammen med oversikten i Sosiale Meddelelser (SM 1919), Offentlig arbeidsformidling i Norge - de første 20 år - og Arbeidsledighetsforsikringen 1909-1918 (SM 1920). Der er også atskillige opplysninger om arbeidsledigheten i forbindelse med krigen i Lønninger og levevilkår i Norge under verdenskrigen, (se også referatene fra konferansen om arbeidsledighetsstatistikken mai 1920, St.Med. 1920).

I forbindelse med arbeidsledighetsstatistikken må også nevnes den fullstendige historiske og statistiske oversikt over utvandringstatistikk 1921 som ble utarbeidet av Kontoret for sosialstatistikk, og som gir et nødvendig grunnlag for sosiale studier både i forrige og

dette århundre. Den norske oversjøiske utvandring er behandlet distriktsvis etter alder, kjønn og sivilstand, etter erverv og livsstilling, etter årstider, etter utvandringshavner, etter utvandrerens bestemmelsessteder og etter opplysninger om hjemvendte norskamerikanere. Der er også såvidt mulig opplysninger om årsakene til utvandringen og om utvandringens betydning for befolkningsforholdene. I det hele er alle spørsmål i forbindelse med utvandningsproblemet behandlet i denne avhandling.

d) Lønninger og inntekter

Om lønninger og inntekter skjer der i Byrået en del utvikling og avklaring i dette tidsrom.

"Femårslønningene" som kom hvert femte år eller for flere år sammen, bygget på fylkesmennenes femårsberetninger. De ble siste gang utgitt for 1920 da femårsberetningene sluttet. Lønningene var skjønnsmessige oppgaver over den sedvanlige lønn og ble etter hvert, med de strengere krav til presisjon, mindre tilfredsstillende. Med fylkesmennenes femårsberetninger ble avsluttet en viktig periode i norsk statistikk. Disse beretninger og de skjematiske opplysninger som ble innsamlet i forbindelse med dem, dannet en gang grunnlaget for de viktigste grener av vår statistikk og er en av hovedkildene til opplysning om de økonomiske forhold i landet til henimot 1870-årene, men etter hvert ble deres betydning mindre.

Byråets nye lønnsstatistikk begynner med publikasjonen Lønninger og levevilkår i Norge under verdenskrigen - i 1918. Den ble utarbeidet som en sosial studie for å kaste lys over verdenskrigens sosiale virkning. Den inneholder oppgaver over 1) lønninger, 2) levevilkår, 3) etiske forhold (religiøse og moralske strømninger) og 4) en rekke uttalelser angående levevilkårene fra spesielt orienterte folk, diverse oppgaver over fattigunderstøttelse m.v. Lønnsstatistikken er som en følge av innsamlingsmåten nokså ujevn, men den gir likevel atskillig av verdi. Den viser framgangsmåter av stor interesse som en begynnelse til en mer systematisk lønnsstatistikk.

En fikk oppgaver over lønninger fra trygdekasser og arbeidskontorer, og på grunnlag av disse ble der regnet ut gjennomsnittslønninger. Lønninger for en rekke andre grupper ble samlet inn,

arbeidere og tjenere ved jordbruk, skogsarbeidere, sjøfolk, arbeidere ved jernbane- og veianlegg, lønninger for kommunale arbeidere, for folkeskolelærere og for stats- og kommunefunksjonærer m.v. Der ble også henvist til Sosialdepartementets undersøkelse for underordnede handelsfolk og tatt med en del supplerende opplysninger, likeså en del oppgaver over kvinnelønninger. Flere av de statistiske oppgaver i 1918-publikasjonen fortsatte i den første årlige lønnsstatistikk 1919. Denne kom ut i noe varierende form til 1930. I Lønninger 1919 er flere lønnsoppgaver fra 1918 ført videre, og der er for første gang offentliggjort en fullstendig undersøkelse om Private funksjonærers lønninger 1914-19, innsamlet av Byrået til veiledning for Statens lønnskomite.

For statsfunksjonærer hadde Byrået en fullstendig undersøkelse over antall og lønninger i 1915 på grunn av innkomne andragender om dyrtidstillegg fra forskjellige grupper av statstjenestemenn. Folkeskolens lærere og lærerinner ble ikke tatt med (St.Med. 1916) da de bare var delvis statslønnede. Statistikken skulle bl.a. brukes til beregningene over statens utgifter i anledning av dyrtidsbidrag. På grunn av lønnsrevisjonen i 1917 og den betydelige stigning i funksjonærenes antall i de siste 3 år, ble statistikken snart foreldet, og en fant det nødvendig å foreta en ny undersøkelse av statsfunksjonærer og pensjonister, deres lønn (pensjon) og forsørgelsesbyrde i 1918. En bygget på funksjonærenes kvitteringer for mottatte dyrtidsbidrag i annet kvartal av budsjetterminen 1918-19 som inneholder oppgaver over lønn og forsørgelsesbyrde pr. 1/10-1918. Her fikk en også oppgaver over forsørgelsesbyrde hva en tidligere hadde savnet ved beregning av utgiftene til dyrtidsbidrag (St.Med. 1919).

Noen utredning om inntektsstatistikk er ikke gjort i denne periode, men to publikasjoner om likningsstatistikk er av interesse i denne sammenheng. Den første gjelder Kommunale skattelikninger i rikets landdistrikter 1911-12 og 1. halvår 1913 og ble avsluttet i 1915. Den ble utarbeidet delvis i samarbeid mellom Riksskattestyret og Statistisk Sentralbyrå. Den gir likningsresultater for alle skattytere fylkesvis og for samtlige innenbygds skattytere i gjennomsnitt for 1911-13 og for skattytere i bygdene fylkesvis etter livsstilling m.v. (også for aksjeselskaper) med oppgave over formue, inntekt og skatt. Den annen, som også kom i 1915, gjelder Inntekt, formue og fordelingen av den kommunale skatt ifølge skattelikningen for 1913-14. Den er for en del en

fortsettelse av den første. Den er en detaljert bearbeiding som etter avtale med Riksskattestyret, er foretatt av Byrået av de kommunale likninger i rikets herreder og byer for det første skatteår etter selv-angivelsessystemets innførelse - 1/7 1913 til 30/6 1914. Ved siden av de oppgaver som er nevnt i statistikken for 1911-13 gir denne detaljerte opplysninger om inntekts- og formuesfordelingen innen de forskjellige livsstillinger og over samlet inntekt, formue og skatt for inntektsgrupper kombinert med skatteklasser. Den er maskinelt bearbeidet og enkelte deler bygger på et representativt utvalg. Til bruk for direktør Kiær's inntektsberegninger vedkommende folketrygden ble der i Sosialdepartementets kontor for sosialstatistikk på grunnlag av dette tabellverk, foretatt en beregning av den samlede antatte inntekt, særskilt for menn og kvinner.

e) Priser og leviekostnader

Som før nevnt var det område som under verdenskrigen ble viet særlig stor oppmerksomhet, studiet av priser og leviekostnader. Løpende årlige oppgaver over priser ble i en årrekke offentliggjort i Sosiale Meddelelser og gikk fra årsskiftet 1919 over til Statistiske Meddelelser. I de første årganger av Sosiale Meddelelser ble oppgaver over detaljpriser i en rekke byer regnet ut i forhold til de tilsvarende varepriser i 1911, og fra 1916 ble det regnet ut et veiet gjennomsnitt etter forbruket som var konstatert i den husholdningsundersøkelse som i 1912-13 var utarbeidet av Kristiania kommunes statistiske kontor. Altså, enkeltartiklene ble veiet etter den rolle de spiller (at forbruket pga. dyrtiden ble lagt om fra dyrere til billigere artikler har man ikke kunnet ta hensyn til i beregningene).

Såvel av Byrået som av kontoret for sosialstatistikk under Sosialdepartementet og av Kristiania kommunes statistiske kontor, ble der utført beregninger over stigningen i leviekostnadene under dyrtiden. En gikk ut fra et uforandret forbruk således som det er konstatert for normale tider (1912-13), idet det ble registrert hvor meget et slikt forbruk ville koste etter prisene til forskjellige tider (dvs. hvor meget det ville koste å opprettholde den samme leviefot).

I 1917 og 1918 ble i Byrået tatt opp en undersøkelse over dyrtidens virkninger på levevilkårene. Husholdningsregnskaper ble etter Byråets anmodning ført av en rekke familier rundt om i landet. De skulle omfatte en måned høsten 1916 og en vintermåned 1917¹⁾. En henvendte seg til en rekke sammenslutninger for å få familier som var villige til å føre regnskap. En mente også det ville være av særskilt interesse å få regnskaper for de samme familier som førte regnskap for Kristiania kommunes statistiske kontor i 1912-13, men det lykkedes bare i liten utstrekning. Der ble bearbeidet i alt 651 bøker ført for august måned 1916. Flertallet er fra arbeiderklassen, men der var også med atskillige offentlige og kommunale funksjonærer, hovedsakelig av de lavere lønningsgrader.

Den viktigste del av oppgaven var å sammenlikne forbruket under krigen og i normale tider (1912-13). Her er omhyggelig gjort rede for det system man har brukt for å komme til en mest mulig pålitelig sammenlikning. Utgiftene til mat steg sterkt. Men utgiftene til bekledning sank, likeså til husleie. Hadde ikke stat og kommuner trådt til med dyrtidsforanstaltninger, ville forskjellen vært større. Offentlige tiltak var av atskillig betydning for kampen mot dyrtiden.

I 2. del, om dyrtidens virkninger, er august 1916 og februar 1917 behandlet under ett. Der var en del frafall fra den første, så den annen bygde på 534 regnskaper. Matvareforbruket var på mange punkter atskillig omlagt, men ikke i den grad en hadde ventet. Melkeforbruket var opprettholdt, der ble brukt mer nysilt melk enn før, antakelig for en stor del som følge av statens og kommunenes tilskudd. Familiene gikk også over til å bruke billigere varer.

Etter oppfordring av Statens rasjonaliseringsdirektorat satte Byrået høsten 1918 i gang en undersøkelse over forbruket hos en del arbeider- og funksjonærfamilier i Kristiania og Bergen. Hensikten var å kaste lys over rasjoneringens virkninger på levevilkårene. Der ble med hele årsregnskap for 82 familier (51 i Kristiania, 31 i Bergen). Når en sammenlikner utgiftene i 1912-13 og 1918-19, er det mest bolig- og matvarepostene som faller i øynene. Den relative boligutgift gikk sterkt ned som en direkte følge av husleiereguleringen. De relative matvareutgifter steg. Det ser ut som en vesentlig del av den inntekt

1) Forslaget var framsatt av Statens provianteringskommissjon.

som er frigitt gjennom husleiereguleringen, ble brukt til dekning av matvarebehovet. At de relative utgifter til matvarer steg, kan ikke uten videre tas som tegn på at forholdene er forverret. Forbruket i 1918-19 kan ikke betraktes som et utslag av disse personers frie valg. Der var i store deler av tidsrommet rasjonering på en rekke matvarer, og selve rasjoneringen kan ha bidratt til at familiene har kjøpt ting som de ellers kanskje ville latt være å kjøpe. Og da rasjoneringen sluttet og innførselen av matvarer ble rikeligere, resulterte dette i et sterkt økt forbruk av en rekke næringsmidler som lenge hadde vært savnet. Gjennom den prisrevolusjon som fant sted under krigen, hadde forbrukerne vanskelig for å fordele sine utgifter på samme måte som før. Den orientering som prisene under normale forhold gir, var delvis borte. Disse undersøkelser kunne derfor ikke brukes til å "veie" prisene da de ble til under unormale forhold og hadde et annet siktepunkt.

Ved kgl.res. av 4/8 1914 ble der nedsatt en komité - Statens provianteringskommisjon - på 7 medlemmer med det oppdrag å regulere salget rundt om i landet av korn, mel og andre nødvendighetsvarer og fastsette maksimalpriser på disse. Om sin virksomhet har Provianteringskommisjonen gitt beretninger for tidsrommet inntil utgangen av 1. halvår 1916. Provianteringskommisjonen ble så opphevet. Ved Stortingets beslutning av 25/7 1916 ble Provianteringsdepartementet oppnevnt. Det skulle tre istedenfor Landbruksdepartementet ved administrasjonen av disse spørsmål.

f) Alkoholstatistikk

Alkoholstatistikken ble betydelig utbygd i disse årene. Etter forbudets gjennomføring i 1917 ble det nødvendig å undersøke stadig flere områder - hjemmebrenning, bruk av surrogater og smugling. De tidligere bestemmelser om regulering av alkoholforbruket var midlertidige og heller ikke loven av 1917 var av varig karakter. Den var begrunnet med krig og dyrtid og særlige forhold. Det viste seg at konsumpsjonen gikk over fra det ene berusningsmiddel til det annet ettersom myndighetene grep inn eller der ble skaffet utveier til nye midler.

Alkoholstatistikk I - Forbruk av brennevin, vin og øl i Norge 1814-1909 - og II - Historisk oversikt - tilsvarende oppgaver for 1908-11,

ble utarbeidet av Byrået som fra 1909-10 fikk særskilt bevilgning til denne statistikk. Men Alkoholstatistikk III - Drukkenskapsarrestasjoner i Norge 1896-1912 - ble utarbeidet av Sosialdepartementets kontor for sosialstatistikk. Fra 1918-19 gikk utarbeidingen av alkoholstatistikken igjen over til Statistisk Sentralbyrå. Både årgangene 1918-19 og 1920-21 inneholder inngående analyser av alkoholstatistikkenes tall for å kunne felle en såvidt mulig objektiv dom om utviklingen. Forbud eller ikke forbud var et stort stridspunkt i de dager, og bruken og fortolkningen av statistikken var sterkt i brennpunktet. Resultatet av forbudsavstemmingen i oktober 1919 er offentliggjort i alkoholstatistikk 1918-19. Den skulle gi svar på det spørsmål om man ønsket lovfestet tvangsforbud mot tilvirking, innførsel og omsetning av brennevin og sterk vin. Der ble en del overvekt av ja-stemmer - altså et forbud.

g) Jordbruk og skogbruk

Også jordbruksstatistikken ble sterkt preget av de ekstraordinære forhold under første verdenskrig. Der ble holdt forskjellige tellinger av hensyn til matvareforsyningen. En kan nevne opptellingen av korn, mjøl og poteter - beholdningene pr. 1. januar 1916, 1. januar 1917 og 1. oktober 1917. Videre ble det hentet inn skjønnsmessige oppgaver over åkerarealene i 1916 og 1917. På grunnlag av representative tellinger ble det foretatt beregninger av husdyrholdet pr. 30. september 1914, 1915 og 1916. Resultatene av disse undersøkelsene ble offentliggjort dels som egne publikasjoner, dels i Statistiske Meddelelser. Den annen fullstendige jordbrukstelling ble som forutsatt, holdt 10 år etter den første - i 1918. En hadde endret tellingsdatoen fra 30. september til 1. januar. Denne telling var i det alt vesentlige ordnet som tellingen i 1907 med innhenting av oppgaver for hvert enkelt bruk i landet etter samme skjema. Men en byttet ut spørsmålene om utseden med spørsmål om avlingen, og svarene på dette spørsmål var ikke helt pålitelige. Men ellers var oppgavene tilfredsstillende selv om de ble hentet inn under forhold som var ekstraordinære. Resultatene er offentliggjort i to hefter, det første om husdyrholdet, det andre om arealene, redskaper og maskiner m.v. og med en kort oversikt. Oppgavene over tallet på bruk fordelt etter størrelse m.v. er sammen med oppgaver fra femårsberetningen

tatt inn i Faste eiendommer 1916-20. Kommentarene gir en oversikt over utviklingen i en lengre årrekke av de forhold som er behandlet i tabellene. Der finnes også oppgaver over husmannsvesenet, en oppstilling etter jordbrukstellingens skjemaer pr. 1/1 1918. Husmannsvesenet var det store sosiale spørsmål i forrige og inn i dette århundre. (Til den oppnevnte kommisjon 13/4 1917 vedrørende lovgivningen om husmannsvesenet samlet Landbruksdepartementet oppgaver)¹⁾.

Etter hvert som krigen drog i langdrag, ble landets forsyningsforhold utsatt for en stadig sterkere påkjenning. Ikke minst gjaldt dette matforsyningen. Da det i 1918 ble nødvendig å sette i gang rasjonering av matvarer, fant en det påkrevet å holde en ny telling for å få grunnlag for rasjoneringen. Den ble holdt 20. juni 1918 og omfattet oppgaver over innmarksarealene og husdyrholdet. Den falt sammen med tvangsdyrkingen og gir derfor uttrykk for helt abnorme forhold. Sammenliknet med Byråets tellinger i 1917 og 1929 må engarealene i denne tellingen ha vært oppgitt for lavt og husdyroppgavene led gjennomgående av den feil at ungdyrene i mange distrikter ikke ble telt med.

Før 1900 var det vesentlige man hadde av skogbruksstatistikk innsamlet sammen med amtmennenes femårsberetninger. Helt fra 1860-årene forsøkte en på denne måten å få forskjellige opplysninger om skogens tilstand og skogbrukets kår. Dessuten hadde man en årlig fløtningsstatistikk som ble offentliggjort i Statistiske Meddelelser. Oppgavene ble fra 1871-1920 hentet inn sammen med femårsberetningene og offentliggjort hvert femte år. Fra og med 1921 blir oppgavene hentet inn og offentliggjort for hvert år. Noen særlig eksakte og inngående oppgaver om skogbruket hadde en ikke. En hadde noen skjønsmessige anslag av skogarealet. (De beste var, som før nevnt, av forstmester Scheen (1884) og av professor Helland (1893)). Avvirkningen hadde en søkt å få rede på gjennom materiale innhentet av nedsatte skogkommisjoner. Ved jordbrukstellingen i 1907 søkte en forsøksvis også å få oppgaver over skogarealene, men disse ble mindre tilfredsstillende. Det samme gjaldt tellingen i 1917.

I 1916 tok Byråets direktør Rygg initiativet til en skogstatistikk som skulle gi nøyaktige og pålitelige oppgaver både over trekapitalen og tilveksten i skogene og over forbruket av trevirke - og som skulle gi sikrere arealoppgaver. Ryggs plan var å finne i Statistiske

1) Se S. Skappel: Om husmannsvesenet i Norge 1922.

Meddelelser 1916 og der var også opplysninger om beregninger foretatt av Skogkommissionen av 1874.

Etter Ryggs plan ble det nedsatt et utvalg som skulle arbeide med å trekke opp linjene for disse undersøkelser. Arbeidet skulle deles i to avdelinger:

- 1) Den del som krevde mest både av tid og penger og som var forutsatt bekostet helt ut av staten, var oppgaver over treforråd og løpende årlig tilvekst. Dette gjorde det nødvendig med omfattende takseringer og tilvekstberegninger. Arbeidet skulle administreres av Landbruksdepartementets skogkontor (Landskogtakseringen).
- 2) Innhenting av oppgaver over skogareal og avvirking ved en fullstendig telling på alle landets skogeiendommer. Dette arbeid skulle administreres av Det Norske Skogselskap og dets underavdelinger. Arbeidet i marken skulle ledes av fylkesskogselskapenes funksjonærer. Materialet skulle bearbeides i Byrådet. Omkostningene skulle dels bæres av staten dels av Skogselskapet.

Landskogtakseringen begynte i 1919 og var tilendebrakt i 1932. Tellingen begynte høsten 1920 og ble som forutsatt, i hovedsak utført i løpet av 4 år. Den er publisert i et eget hefte, Skogbrukstelling for Norge, som kom ut i 1927.

h) Spesielle tellinger under verdenskrigen

Under verdenskrigen hadde man foruten de tellinger som stod i direkte forbindelse med ernæringsforholdene også undersøkelser av landets forråd av industriens råstoffer og halvfabrikatene ved utgangen av hvert kvartal, 3. kv. 1916 - 1/4 1919. Hovedresultatene finnes i Statistiske Meddelelser 1920. Dessuten hadde man i henhold til Provianteringsdepartementets bestemmelse sukkertelling i 1917 og fett-telling i 1918.

i) Industri, bergverk, produksjon

I 1900 gikk industristatistikken over til Riksforsikringsanstalten. I 1909 og 1910 foretok Byrådet som nevnt de spesielle tellinger - fabrikk- og håndverkstelingen. I 1916 ble der på ny foretatt en undersøkelse av industriens produksjon som ble planlagt og utført av byråsjef Toftdahl. Hensikten var den gang at slike produksjonsundersøkelser skulle gjentas årlig, men forholdene under og etter krigen

gjorde dette umulig. Da man i 1927 begynte å beregne en produksjonsindeks, støttet man seg til tellingene i 1909 og 1916. 1916-tellingen kom først ut i sin helhet i 1922.

Bergverksstatistikken ble inntil 1916 utarbeidet på grunnlag av bergmestrenes beretninger som er brukt i publikasjonen. Fra 1916 bygger statistikken på særskilte bergverksskjemaer fra de enkelte bedrifter.

j) Økonomiske spørsmål

Byrået begynte i denne periode å bygge ut den økonomiske statistikk, f.o.m. 1916 statistikk over offentlige emisjoner (1914 og 1915). Den første redegjøring er utarbeidet av Toftdahl i 1916, siden 1922 kommer den kvartalsvis i Meddelelser.

På grunn av den økonomiske situasjon, ble der i 1919 opptatt en telling over Norges tilgodehavender i utlandet. (Denne er senere etterfulgt av tellinger som omfatter både tilgodehavender og gjeld).

Den første var Finansstatistisk undersøkelse pr. 1. mai 1919 (tillegg til Meddelelser 1919). Ved kgl.res. av 1/2 1918 ble det bestemt å opprette et finansråd til bistand for administrasjonen ved behandling av spørsmål som var, eller måtte bli, aktuelle ved den rådende krigstilstand. For å få nøyere kjennskap til de virkelige forhold, tilrådet Finansrådets arbeidsutvalg at der måtte bli innhentet særskilte statistiske oppgaver over våre utenlandske tilgodehavender, deres størrelse og øvrige karakter. Undersøkelsen ble ledet av byråsjef Toftdahl.

Gjermones artikkel i 1922 om konkursene fra 1895 er verdifullt å studere i denne forbindelse, likeså hans artikkel om seddelomløpet 1851-1922. Hans fullstendige statistikk over betalingsforholdene 1887-1929 skal en senere komme tilbake til.

k) Forsikring, sosiale trygder

Etter hvert som de sosiale trygder ble satt ut i livet, utarbeidet Rikstrygdeverket årlige statistiske publikasjoner om disse. Den første var industriarbeiderforsikringen (ulykkesforsikringen) som kom alt før århundreskiftet, men i denne periode kom fiskerforsikringen,

sjømannsforsikringen og sykeforsikringen¹⁾.

Arbeidet med forberedelsen av en fullstendig folketrygd fortsatte, men uten at saken ble satt ut i livet. Men utbyggingen av de kommunale trygder tok til i disse år. Den første utredning om kommunal alders- og uførhetstrygd utarbeidet Byrået i 1922 på vegne av Sosialdepartementet. Kommunale trygder begynte i 1916, men de fleste ble innført i 1919.

En spesiell undersøkelse over de legemlig vanføre i 1918-19 er utarbeidet av Byrået og offentliggjort i Statistiske Meddelelser 1922. Oppgavene ble innsamlet av Sentralstyret for Vanføre. En fullstendig utredning om vanføreforsorgen i Norge foreligger i en innstilling fra det av Sosialdepartementet 21/9 1922 nedsatte utvalg til utredning av vanføresaken.

Da sosialstatistikken var under Byrået, satte man i gang en undersøkelse om forbrukersamvirket i Norge. Den ble fortsatt av Sosialdepartementets statistiske kontor og offentliggjort i Sosiale Meddelelser 1915. Spørsmålet var tidligere behandlet i I.N. Mohns skrifter om Spare- og forbruksforeninger i Norge i Statsøkonomisk Tidsskrift 1900. Opplysninger om dette spørsmål var tatt med i amtmennenes femårsberetninger. Den av Sosialdepartementet utarbeidede oversikt gir tall for årene 1907-1914. Da Sosialstatistikken ble tilbakeført til Byrået i 1919, var det meningen at statistikken om samvirke også skulle tas med. Men den ble da overtatt av Norges Kooperative Landsforbund. Konsulent Hans Overaa har i Sosiale Meddelelser 1920 en fullstendig oversikt over Samvirket i Norge.

Statistikken over forsikringsselskaper foreligger i en egen publikasjon som siden 1912 er utgitt av Forsikringsrådet. Offisiell statistikk over Norges Brannkasse er av meget gammel dato. En fullstendig oversikt over den private forsikrings virksomhet i Norge 1913-1925, utgitt av Byrået i 1928, skal senere bli omtalt.

1) Rekruttering

Fra 1916 ble rekrutteringsstatistikken som inntil da hadde vært utarbeidet av Forsvarsdepartementet, overtatt av Byrået. Statistikken ble underkastet revisjon og utarbeidet etter en ny plan.

1) Statistikken over syketrygden ble utarbeidet av Rikstrygdeverket. Riksforsikringsanstaltens årsberetninger 1912-17.

m) Sosialstatistikkens tilbakeføring til Byrået

I budsjettet for 1919 ble spørsmålet om å føre sosialstatistikken tilbake til Byrået tatt opp. Husholdningsundersøkelsene ble regnet som en del av sosialstatistikken. Den hørte i disse år under Byrået. Byrået hadde en tid forhandlet med Sosialdepartementet om overføring av den løpende sosialstatistikk. Tanken var at sosialstatistikken burde behandles i sammenheng med annen statistikk.

Det var forutsetningen at det statistiske arbeid i forbindelse med lovforberedelser fremdeles burde høre under Sosialdepartementet og at de spesialundersøkelser som allerede var tatt opp i Sosialdepartementet, burde avsluttes der. Men en av disse - Arbeidsforholdene ved hotell- og kafévirksomhet - ble overtatt og avsluttet i Byrået.

Av de arbeidsområder som i 1919 ble å overføre var de viktigste:

1. Arbeidslønninger
2. Arbeidstidsstudier
3. Lønnsoverenskomster
4. Arbeidskonflikter
5. Priser på livsfornödenheter
6. Arbeidsledighet og arbeidsledighetskasser
7. Arbeidsformidling
8. (Samvirke - se ovenfor)
9. Alkholstatistikk.

For flere av disse var der stort behov for nye undersøkelser og utbygging. Det var også en forutsetning at Byrået skulle stå til tjeneste med å skaffe statistisk materiale til bruk for den sosiale lovgivning.

Denne periode var sterkt preget av de ekstraordinære forhold på grunn av krig, rasjonering og dyrtid. Å følge bestemte fastlagte planer for utbygging av statistikken lot seg derfor ikke gjøre. Det må også nevnes at det mer var lovforberedelse og sosialpolitiske oversikter i inn- og utland enn det statistiske arbeid som la beslag på Sosialdepartementets avdeling for lovforberedelse og statistikk. En finner likevel på flere områder oppgaver som fyller ut statistikken og er av stor interesse. Men kombinasjonen lovforberedelse og statistikk ville antakelig ikke - selv under mer normale forhold - vist seg å være rasjonelt forsvarlig.

2. 1920-1940

a) Innledning

Tiden mellom de to verdenskriger er her behandlet under ett, selv om disse tjue år var et sosialt og økonomisk temmelig uensartet tidsrom. 1921-1928 er blitt kalt paripolitikkens år; den norske krone ble gullfestet i 1928. Perioden var vanskelig og preget av stor arbeidsløshet, svingende pengeverdi og alvorlige problemer for næringslivet. Banker, industribedrifter og kommuner kom i økonomiske vansker, men i årene 1929 og 1930 var det likevel forholdsvis sterk økonomisk vekst. For jordbruket skapte deflasjonen i slutten av 20- og begynnelsen av 30-årene en alvorlig gjeldskrise. I arbeidslivet var det store vekslinger i sysselsettingen, særlig i 1931, og flere alvorlige konfliktår. Toppårene for ledigheten var 1921, 1927 og 1933. I 1934 begynte en økonomisk oppgangsperiode etter hvert med stigende lønninger og økende beskjeftigelse. I 1931 - i september - forlot Norge gullstandarden.

Alle disse problemer i det økonomiske liv førte til at Byrået la mer vekt enn før på statistikk som kunne klarlegge de økonomiske forhold. Det var på dette felt de viktigste statistiske nyvinninger kom til å ligge. Befolknings- og sosialstatistikken kom i bakgrunnen. Kravene til Byrået var å gi en tilfredsstillende oversikt over næringsveienes tilstand og de økonomiske forhold av betydning - "Man kan ikke arbeide i blinde". Der trengtes oppgaver over produksjon, råstofforbruk og sysselsetting. En måtte også bygge ut finansstatistikken og konstruere økonomiske indeksserier som kunne tjene som grunnlag for en tilfredsstillende konjunkturforskning.

Men selv om de økonomiske studier dominerte, er der i mellomkrigsårene atskillig stoff av sosialstatistisk interesse. Riktignok kan en ikke peke på noen planmessig utvikling på dette felt. Undersøkelser ble tatt opp ettersom behovene for tilrettelegging av forholdene meldte seg. Det var mer eller mindre omfattende studier, spørsmål hvor det var nødvendig å skaffe materiale i sammenheng med hjelpetiltak eller som grunnlag for ny lovgivning. Disse årene gir et tydelig bilde av vekselvirkningen mellom sosialpolitikk og sosialstatistikk. Dessuten hadde man 2 folketellinger. Særlig folketellingen i 1920 tok opp til inngående studium en rekke spørsmål som både var av befolkningsmessig og sosial natur.

b) Folketellingen 1920

Folketellingen den 1. desember 1920 var til den tid den største statistiske undersøkelse som er foretatt i Norge. Den ble planlagt av byråsjef Jønsberg som også trakk opp linjene for bearbeidingen og ledet denne¹⁾. Flere nye emner ble tatt opp eller spørsmålene ble behandlet ut fra nye synspunkter, og stoffet ble nyttet på en meget dyperegående måte enn ved de foregående tellinger.

Sokneprestene ble denne gang tatt med i tellingsstyret i herredene vesentlig fordi man ønsket noe mer lokal kontroll enn tidligere. Siden 1910 var det opprettet folkeregistre i en rekke byer, og i omtrent alle disse byer ble det folkeregisteret som ordnet tellingen i stedet for magistraten.

I 1900 og 1910 ble det brukt tellingslister for hver husholdning. Dette er mest praktisk når opplysningene skal føres over på hullkort. I 1920 gikk man tilbake til systemet fra 1890 med personsedler som ble sortert og tallet med hånden; dette dels på grunn av at utgiftene til maskinleie og hullkort var uforholdsmessig høye i 1920 da tellingen ble planlagt, og dels fordi det var nødvendig å revidere yrkesgrupperingen. Denne revisjon lot seg best foreta når en hadde personsedler. Resultatene av tellingen - Folketellingen i Norge 1. desember 1920 - er utgitt i 13 hefter på til sammen ca. 2 800 sider. Hvert hefte, unntatt heftene 9-11, innholder både tabeller og en tekstlig analyse av resultatene. I tillegg skrev byråsjef Jønsberg i Statistiske Meddelelser 1923 to artikler, den første om boligforholdene i norske byer i desember 1920, den annen om befolkningens fordeling på yrker og næringsveier i 1920. Det er den hjemmehørende folkemengde som er lagt til grunn for den detaljerte bearbeiding. De første 4 hefter gir: 1) folkemengde og areal i rikets forskjellige deler, 2) trossamfunn, 3) folkemengden fordelt etter kjønn, alder og ekteskapeleg stilling og 4) folkemengden fordelt etter fødested, finner og kvener, andre lands statsborgere og hjemvendte norsk-amerikanere. For alle som vil studere forholdene den gang, gir disse hefter en rikdom av opplysninger. De gir også som regel tilbakegående oppgaver.

1) Cand.oecon. Henrik Palmstrøm utarbeidet også en del av publikasjonene.

5. hefte inneholder oppgaver over blinde, døvstumme, åndssvake, sinnssyke og vanføre, også disse oppgaver med såvidt mulig tilbakegående oversikter og med redegjøring for forandringer i formuleringer av statistikken og i oppfatninger på dette felt. Ved spørsmålet om blindhet, døvstumhet, sinnssykdom og åndssvakhet ble det spurt om i hvilken alder disse lyter framtrådte. For første gang ble der ved norsk folketelling tatt med spørsmål om vanførhet og arbeidsudyktighet. Dette spørsmål ble tatt med med tanke på en eventuell alminnelig pensjonsordning.

6. hefte gjelder barnetallet i norske ekteskap. Der ble ved denne telling rettet spørsmål til gifte kvinner om ekteskapsår og barnetall. Dette er en meget inngående og metodisk undersøkelse utført av Gunnar Jahn, og den er såvidt mulig jamført med tidligere undersøkelser på dette område (Kiær, Eilert Sundts). (Barnetallet er fordelt etter ekteskapenes varighet og giftermålsalderen, ekteskapene er fordelt etter barnetall, barnløse ekteskap, barnetallet i første ekteskapsår, tallet på barn i forskjellige sosiale klasser, barnetallet i de forskjellige deler av Norge, fruktbarhetens tilbakegang.)

Boligspørsmålene som var knyttet til folketellingen, var meget omfattende. I byene ble brukt 2 skjemaer, ett for hver leilighet og ett særskilt for hvert hus, men i bygdene ble det bare brukt et boligskjema for hvert bosted. Boligstatistikken er trykt i heftene 7 og 8. For å supplere boligstatistikken for bygdene, ble det samlet inn opplysninger om bygningstyper på landsbygden fra de enkelte ordførere. Dette materiale har Gunnar Jahn behandlet i sin bok Byggeskikker på den norske landsbygd som er utgitt som folketellingshefte 12. Boligstatistikken i 1920 ble utvidet etter inntrengende henstilling fra Statens boligkomité.

Oppgavene over leiligheter, boligtetthet og losjerende, inneholder meget nytt stoff sammenliknet med tellingen i 1910. I Statistiske Meddelelser 1923 har byråsjef Jønsberg et konsentrat av bolig tellingen for byene som omfatter bygningene (hovedbygningene og deres størrelse), leilighetene, beboelsesrom og boligtetthet, befolkningens sammensetning i sosial henseende og boligtetthet i 1920 og i 1910 m.v. I boligheftet for byene er der opplysning om leiligheter med og uten kjøkken, pikeværelse og bad, kjellerleiligheter, eiendoms- og leieforhold, husleie, losjerende m.v.

8. hefte er boligstatistikk for bygdene. Dette er den første fullstendige her i landet. Undersøkelsen gir opplysninger om bosted og bygninger, anstalter og hoteller, eneboliger, flermannsboliger, eiendomsforhold etter livsstillinger, boligstandard og boligtetthet - og husholdninger.

I 9. hefte er folketallet fordelt etter livsstilling, i 10. hefte etter livsstilling, alder og ekteskapelig stilling og i 11. hefte etter livsstillinger, fylker, byer og herreder. I 13. hefte er så gitt en oversikt over livsstillingsstatistikken og tellingens utførelse.

Det er særlig livsstillingsstatistikken for 1920 som skiller seg fra tidligere års. De spørsmål som ble stilt i 1920, var:

1. levevei
- 2a hvis De arbeider for andre, hvem arbeider De for
- 2b hvis De driver egen virksomhet, anvender De leiet arbeidshjelp
3. bierverv.

I 1910 var spørsmålene:

Erverv og livsstilling; også husmors og barns særlige erverv.

I 1920 tok man direkte sikte på å få 2 sett oppgaver, nemlig den livsstilling og den bedrift vedkommende har vært knyttet til. Videre prøvde man å få et skarpere skille mellom hovederverv og bierverv og mellom sosialstillingene. I 1910 og tidligere tok man også sikte på disse forhold, men da spørsmålet ikke var tilstrekkelig klart formulert, var svarene i mange tilfelle ubestemte.

Om livsstillingsgruppering ved folketellingene internasjonalt, gav byråsjef Jønsberg en utredning på det 13. nordiske statistiske møte i Kristiania i august 1924. Som grunnprinsipp hevdet han en livsstillings-tabell i en bedriftsgruppes ramme. Ellers gjennomgikk han da prinsippene for livsstillingsstatistikken¹⁾.

I folketellingens 13. hefte er grunnlaget for livsstillingsstatistikken nøye gjennomgått. Der er i forskjellige avsnitt behandlet deltaking i ervervslivet, sosial stilling, forsørgere og forsørgede, befolkningens fordeling på de forskjellige næringsveier, funksjonærer og arbeidere i offentlig tjeneste, kvinnes deltaking i ervervslivet, bierverv, bygd og by, de forskjellige strøk av landet, alder og ekteskapelig stilling i de forskjellige ervervsgrupper, gamle menn fordelt

1) Livsstillingsgrupperingen var allerede tatt opp av direktør Rygg til foreløpig drøfting på det 10. nordiske møte i 1917.

etter tidligere erverv og forsørgelsesmåte, barn med lønnet erverv, privat forsørgede elever, 15 år og over. Dette hefte er en vesentlig kilde til opplysning om samfunnsforholdene i 1920-årene.

c) Folketellingen 1930

Den neste folketelling, i 1930, ble administrert på samme måte som i 1920, bortsett fra at tellingen i byene ble ledet av borgermesteren eller ordføreren (magistratembetene ble opphevet i 1922). Det ble brukt lister for hvert bosted i bygdene og for hver leilighet i byene da man igjen gikk over til maskinell behandling av materialet.

Følgende nye spørsmål ble tatt opp:

1. Oppgave over formue, inntekt og skattekasse etter skattelikningen 1930-31.
2. Oppgave over dem som var arbeidsledige på tellingsdagen, og hvor mange uker vedkommende hadde vært ledig i 1930.
3. For en rekke kommuner omkring Oslo ble det føyd til et ekstra spørsmål om vedkommende hadde sitt daglige arbeid i Oslo. Hensikten var å få en oversikt over den "Oslo-befolkning" som bodde utenfor byen.

På den annen side ble flere av spørsmålene fra 1920 sløyfet eller forenklet:

1. Spørsmålet om lyter ble forenklet ved at det ikke skulle gis opplysninger om vanføre eller arbeidsudyktige. Heller ikke ble det spurt når vedkommende lyte var framtrådt.
2. Opplysninger om hjemvendte norskamerikanere som ble innhentet i 1910 og 1920, ble sløyfet.
3. Boligoppgavene som var blitt betydelig utvidet i 1920, ble forenklet blant annet ved at man sløyfet husleieoppgavene.

Resultatene er offentliggjort av Byrådet i 10 hefter. Det siste hefte om boligstatistikken ble på grunn av nedsatte bevilgninger ikke så inngående bearbeidet som i 1920.

Resultatene av arbeidsledighetsundersøkelsen er offentliggjort av Gunnar Jahn i to artikler i Statistiske Meddeleleser i 1933.

I Inntektsstatistikken, hefte 7 av folketellingen 1930, er det nevnt at det bare en gang tidligere har vært innhentet oppgaver over formue og inntekt i forbindelse med en folketelling, nemlig i 1910. Når det ikke ble gjort i 1920, kom det for en del av at oppgavene ville bli for ufullstendige så lenge man ikke fikk med aksjeformue og -inntekt på aksjonærenes hånd. Aksjonærbeskatningen ble først innført ved

statsskattelikningen ved lov av 13/7 1921 hvorved formue og inntekt av aksjer skulle skattlegges, ikke bare på selskapets men også på vedkommende aksjonærs hånd. Dessuten fant man at en formues- og inntektsstatistikk under så vidt ustabile verdiforhold som i årene omkring 1920, ville være av tvilsom verdi.

Inntekts- og formuesundersøkelsen i 1930 ble utført på den måte at tellingsstyrene i de enkelte kommuner etter å ha foretatt den nødvendige kontroll av folketellingslistene, skulle sende disse til likningsvesenet som deretter mot en rimelig godtgjørelse skulle føye til oppgaver over formue, inntekt og skattekasse etter likningsprotokollen. Oppgavene skulle bygge på skattelikningen 1930-31, altså inntekter i 1929 og formue pr. 1/1 1930. For de personer som betalte statsskatt, skulle statsskattelikningens oppgaver brukes for alle andre kommuneskattelikninger. For personer liknet etter gjennomsnittsinntekt skulle ikke 3-årsgjennomsnitt men inntekten i 1929 oppgis. Der foreligger oppgaver for de liknede og ikke liknede, den samlede oppgitte inntekt og gjennomsnittsinntekt sammenliknet med kommuneskattelikningen, inntektene delt i størrelsesgrupper, inntektsspredningen, inntekten i de forskjellige livsstillinger og aldersklasser, inntekten i 1929 sammenliknet med 1910.

Folketellingens 9. hefte gjelder barnetallet i norske ekteskap. Opplysningene skulle gis for gifte kvinner for deres nåværende ekteskap.

Spørsmålene var:

Hvilket år ble De gift?

Hvor mange barn er født i dette ekteskap? (bare levendefødte).

I 1930 ble for Oslo og Aker utarbeidet oppgaver over barnetall i ekteskap fordelt etter inntekt og livsstilling.

Undersøkelsen i 1920 var den første barnetallsundersøkelse i sitt slag her i landet. Det ble den gang lagt stor vekt på en analyse av ekteskapsmassens sammensetning i de forskjellige retninger. I en analyse av statistikken i 1930 falt det naturlig å legge hovedvekten på å sammenlikne ekteskapsmassens sammensetning i 1930 og 1920. Dette var så meget mer nødvendig som fødselstallet og fruktbarheten var gått overordentlig sterkt ned i det tidsrom som faller mellom disse to tellinger. Denne sterke nedgang innflytelse på ekteskapsmassens oppbygging gjør at tellingen av 1930 måtte få en særlig stor interesse.

Boligstatistikken 1930, 10. hefte, ble som nevnt planlagt noe mindre omfattende enn i 1920. Det man først og fremst la an på var å få

fram oppgaver over boligstandard og boligtetthet som kunne belyse utviklingen på disse sentrale områder av boligspørsmålet. Statistikken 1930 gir mange viktige oppgaver om boligforholdene i byene og på landet og deres utvikling.

d) Helsestatistikk

Fra 1. juli 1925 overtok Statistisk Sentralbyrå helsestatistikken. Den første årgang som ble utgitt i Byråets regi, gjaldt 1920. Ved statistikkens overgang til Byrået var fylkesberetningene og de fleste hovedtabeller for 1922 ferdige. Byrået utarbeidet den endelige sammenstilling av materialet til en hovedberetning for riket.

Etter at Byrået hadde overtatt statistikken ble der foretatt en del forandringer. Men der var et stadig og nært samarbeid mellom Byrået og Helsedirektoratet. Den gamle forordning av 1807 om de beretninger legene hadde plikt til å gi, var gjeldende til 1927 da den ble avløst av en tilsvarende bestemmelse i loven om legers rettigheter og plikter av 29. april 1927. Etter § 11 i denne lov har enhver praktiserende lege plikt til hvert år å gi en skriftlig beretning om sin virksomhet. I lovens § 10 er også tatt inn bestemmelse om at enhver skal melde til Helserådets ordfører alle tilfelle han får under behandling av epidemiske og smittsomme sykdommer som er gjenstand for det offentliges særlige omsorg.

Plikt for legene til å utstede dødsmeldinger ble fastsatt ved lov av 19/6 1936. § 11 i legeloven av 1927 fikk da følgende tillegg: Enhver lege har plikt til i de tilfelle og på den måten som bestemmes av Kongen eller den han bemyndiger, å gi erklæring og sende melding om de fødsler og dødsfall som han under utøvelsen av sitt kall har hatt å gjøre med. De summariske dødsårsakslistene som de offentlige leger utarbeidet for døde i de enkelte legedistrikter, ble nyttet som grunnlag for den offisielle dødsårsaksstatistikk for riket helt til 1927. Ordningen med lokal bearbeiding av primærmaterialet var lite hensiktsmessig statistisk sett da det ikke var mulig for sentraladministrasjonen å øve noen effektiv kontroll. Dessuten var det ønskelig å knytte dødsårsaksstatistikken til den alminnelige dødelighetsstatistikk som ble utarbeidet på grunnlag av oppgavene fra de offentlige registerførere (sokneprestene).

Da dødsårsaksstatistikken sammen med den øvrige helsestatistikk ble overtatt av Byrået, begynte man straks å arbeide for å få gjennomført en sentral bearbeiding på grunnlag av dødsårsakene på de individuelle meldinger som de offentlige leger hadde sendt inn til Byrået ved utgangen av hvert år siden 1919. I 1927 gav helsedirektøren bestemte regler for hvorledes legene skulle angi dødsårsaken. I 1928 begynte Byrået å utarbeide dødsårsaksstatistikken på grunnlag av dødsmeldingene. Dødsmeldingen fra den offentlige lege ble sammenholdt med opplysningene om samme person på listen fra den offentlige registerføreren, og det nummer dødsårsaken skulle klassifiseres under i dødsårsaksstatistikken ble overført fra dødsmeldingen til denne listen. Hjemstedet ble lagt til grunn for registreringen av dødsfallene slik som i befolkningsstatistikken ellers, og det ble sørget for en mer konfidensiell behandling enn før av dødsmeldingen. Fra 1. januar 1939 ble det gjennomført nye regler for melding om dødsfall, bl.a. ble det bestemt at ethvert dødsfall skulle meldes på dødsstedet. Det ble også innført autoriserte døds-meldingsblanketter felles for hele landet.

En interskandinavisk dødsårsaksnomenklatur ble vedtatt i København 1926 og er blitt lagt til grunn for den norske dødsårsaksstatistikk i årene 1927 til 1940. Når det på dødsmeldingen var oppført to eller flere dødsårsaker, skulle dødsfallet klassifiseres etter den årsak som fra et medisinsk og praktisk synspunkt var den viktigste.

Etter at det gjennom reformene i 1927 og 1939 både i byene og på landet var blitt krevd mer utførlige opplysninger om dødsårsaken på dødsmeldingen, ble primærmaterialet betydelig bedre, særlig for de eldre aldersklasser. Inntil 1929 omfattet den årlige helsestatistikk en hovedberetning med sammendragstabeller for hele landet og dessuten en særskilt beretning for hvert fylke med statistiske oppgaver over dødeligheten og sykkeligheten i hvert legedistrikt. Fra 1930 måtte Byrået av økonomiske grunner holde opp å trykke fylkesberetningene. Dette ble sterkt beklaget fra legehold. For den som ønsket opplysninger om tidligere tiders sunnheitsforhold, var de gamle fylkesberetninger en gullgruve, og at de ble sløyfet, førte til en ganske skarp kritikk av helsestatistikken.

Blant de statistiske opplysninger om de årlige medisinalberetninger er som nevnt legenes oppgaver over sykehusenes virksomhet, over epidemiske og andre sykdommer og om dødsårsakene av størst interesse.

Statistikken over sinnssykeasylenes virksomhet - de psykiatriske sykehus - ble først overtatt av Byrådet fra 1935. Fra 1875-1929 var statistikken utarbeidet av direktøren for det sivile medisinalvesen. Årgangene for 1930-1934 er ikke trykt, men de viktigste tabeller er tatt inn som bilag til den alminnelige helsestatistikk for disse år. Fra 1926 ble det innført en mer tidsmessig gruppering av de sinnssyke etter diagnose, en gruppering som igjen ble forandret i 1935. I stedet for de tidligere summariske lister gikk en i 1936 over til å innhente individualoppgaver for hver pasient som ble lagt inn eller skrevet ut fra sinnssykehusene i årets løp. Overgangen til individualkort har gjort det mulig å foreta en mer inngående analyse av materialet enn før. Disse individualkort brukes også til å føre ajour et sentralregister over sinnssyke. Dette er opprettet ved Gaustad sykehus og skal vesentlig være til bruk for sosialmedisinske undersøkelser.

En særskilt statistikk over utbredelsen av den spedalske sykdom i Norge har vært utarbeidet siden 1856. Beretningen for 1936-1940 var den siste. Den spedalske sykdom var da nesten forsvunnet.

Rekrutteringsstatistikk som hadde vært utarbeidet av Forsvarsdepartementet, ble overtatt av Byrådet i 1916. Fra 1876 til 1926 ble statistikken over tjenestedyktigheten utarbeidet på samme måte. For å få et såvidt mulig ensartet og fullstendig materiale til beregning av udyktighetsprosenten, ble i rekrutteringsstatistikken for 1927 resultatene av første gangs undersøkelse lagt til grunn for oppgavene over mannskapenes høyde og tjenestedyktighet, og der ble innført en mer hensiktsmessig sykdomsnomenklatur. Materialet for de siste år før krigen er ikke bearbeidet.

e) Jordbruk og skogbruk m.v.

På grunn av de vanskelige økonomiske forhold i 1920 og begynnelsen av 1930-årene - særlig var jordbruket vanskelig stilt - foregikk der i denne tid en sterk utvikling av jordbruksstatistikken.

Etter krigen kom spørsmålet om årlige oppgaver over areal og husdyrhold igjen opp. Dette var en sak Byrådet hadde arbeidet lenge med uten at en var kommet til en brukbar løsning. Først i 1923 ble planen realisert ved samarbeid mellom Landbruksdepartementet og Byrådet.

Saken var nå lettere å løse fordi en gjennom opprettelse av jordstyrene i herredene hadde fått et hensiktsmessig mellomledd mellom Byrået og jordbrukerne. Lov av 19/11 1920 bestemte at det i hvert herred skulle være et jordstyre bestående av tre (senere fem) jordbrukskyndige menn. Dets oppgave skulle først og fremst være å fremme jorddyrkingen, men de skulle også ta seg av andre oppgaver som departementet påla dem. Etter hvert er jordstyrene blitt det faste og sikre mellomledd ikke bare mellom departementet og jordbrukerne, men også mellom Byrået og jordbrukerne. De har siden opprettelsen stadig fungert som tellingsstyrer for Byråets jordbruksstatistikk.

Den første av de representative landbrukstallinger i samarbeid med jordstyrene ble holdt pr. 20. juni 1923. Den bygde på rasjonerings-tellingen 20. juni 1918. Forutsetningen var at der skulle telles ved 10-20 bruk i hvert herred ettersom herredet var stort til. Jordstyret valgte ut brukerne og selv om det var pålagt å ta omsyn til bruksstørrelsen, viste det seg at det overveiende ble telt ved noe større bruk. En fikk inn oppgaver fra ca. 5 prosent av tallet på bruk over 5 dekar. Så uensartet som forholdene er her i landet, var det usikkert om dette ville gi et tilfredsstillende materiale å bygge på, men jordstyret skulle korrigere de endringsprosenten en kom til ved tellingen.

Resultatene av de representative areal- og husdyrtallinger 1923-1928 er trykt i særskilte hefter.

Fra og med driftsåret 1923-24 overtok Byrået innhenting og bearbeidingen av de oppgaver over den alminnelige betalte arbeidslønn i jordbruket som siden 1915-16 var innhentet av Selskapet for Norges Vel. En hentet inn oppgavene ved spørreskjemaer som ble sendt til fire gårdbrukere i hvert herred.

Fra 1924 bifalt Stortinget at det skulle settes i verk en årlig meieristatistikk. Den ble henlagt til Byrået og skulle omfatte en fullstendig årsoversikt for alle mjølkefordelingsanlegg og månedsrapporter over mjølkemengde, produksjon og lagerbeholdning fra meierier og ysterier med selvstendig drift.

Som et ledd i planen for omordning og forbedring av landbruksstatistikken som Landbruksdepartementet og Byrået i disse år samarbeidet om, kom der en omordning av høststatistikken. Denne begynte med året 1925. Oppgavene skulle bygge på avlingsoppgaver etter måling og veiing fra fem gårdbrukere i hvert herred. Av disse oppgavene skulle jordstyrene

regne ut gjennomsnittstall og med støtte i disse gi anslag for herredet over årets avlingsutbytte i kg pr. dekar av de forskjellige vekstene.

For å få et grunnlag for beregningen av den samlede produksjon av kjøtt, fleisk, egg, mjølk og ull ble det for året 1927-28 holdt en særskilt representativ undersøkelse.

En ny fullstendig jordbrukstelling ble holdt pr. 20. juni 1929. Igjen ble det en betydelig utvidelse av tellingsspørsmålene, f.eks. om arbeidshjelpen, grøftingen, gjødselstellet, kulturbeiter, bruken av elektrisitet, ved siden av langt mer detaljerte oppgaver enn før om hagebruket og fjørfeholdet, og for første gang ble det hentet inn oppgaver over pelsdyr. Ved bearbeidingen av denne tellingen ble også grunnlaget lagt for en inndeling av landet i naturlige jordbruksområder.

I 1930-1938 fortsatte en med årlige representative tellinger over areal og husdyrhold som i 1923-1928, den eneste forskjell var at en nå bygde på oppgavene fra jordbrukstillingen 1929.

Også 1930-årene bød på mange nye og aktuelle oppgaver.

I begynnelsen av 1930-årene ble det en gjeldskrise i jordbruket. Det ble da foretatt en undersøkelse av formue og gjeld blant gårdbrukere og småbrukere. En bygde på likningsoppgavene pr. 1. januar 1932. Det var den komite som skulle utrede de økonomiske og pengepolitiske spørsmål (Pengekomiteen¹⁾ nedsatt av Finansdepartementet) som fant det nødvendig for sitt arbeid å få en slik oversikt, og Finansdepartementet overdrog til Byrået å foreta undersøkelsen. Undersøkelsen var i første hånd ledet av byråsjef Skappel. Dette er en meget dyptgående analyse av årsakene som stillet seg meget forskjellig for de store og små bruk og i de forskjellige deler av landet, og av gjeldskrisen med forskjellige utslag, f.eks. tvangsauksjoner¹⁾. Det var tvangssalg av små eiendommer som først begynte å øke så sterkt. Deflasjonskrisen 1926-28 var i særlig grad en småbrukerkrise. Deflasjonen virket sterkest på de økonomisk svake som hadde forholdsvis stor gjeld fra inflasjonstiden, men enda mer virket det at inntektene utenom bruket nesten helt var stoppet opp.

Tvangssalgenes sterke øking skyldes mest krisen på arbeidsmarkedet. Den hjemmевærende ungdom hadde ingen sjanser, og utvandringen var stanset p.g.a. de strengere innvandringsrestriksjoner i de land som tidligere hadde bydd på bedre muligheter. I annen rekke kommer landbrukskrisen og ettervirkningene fra jobbetiden.

1) Byråsjef Gjermoe utarbeidet i 1930 en samlet oversikt over betalingsforholdene 1887-1929 hvor vi finner særskilte oppgaver over tvangsauksjoner.

Beitetellingen 1935 var også en stor undersøkelse som ble ledet av byråsjef Skappel. Byrådet hadde i flere år hatt til hensikt å skaffe bedre oppgaver over beitebruket. Det bidrag den offisielle statistikk hadde gitt om beitebruket, innskrenket seg til undersøkelsene om seterbruket ved Jordbrukstelingen 1907 og arealoppgavene ved senere tellinger. Planene for denne telling ble utformet i et forslag til Landbruksdepartementet 11/11 1933. Planen gikk ut på en representativ telling.

Til Beitetellingen skrev byråsjef Skappel også en utredning om beitebruket i Norge av meget stor interesse for historisk forskning.

I begynnelsen av 30-årene ble spørsmålet om å få en årlig beregning også av hagebrukets avkastning tatt opp. Det grunnlaget som da ble lagt opp i samarbeid mellom hagebruksfunksjonærene og Byrådet, har en siden bygd på (med en revisjon i 1950).

Utover mot 1934 økte fleskeproduksjonen sterkt, og det ble store vansker med omsetningen. Etter anmodning av Landbruksdepartementet holdt Byrådet særskilte svinetellinger i 1934, 1935, 1936 og 1937. Fra januar 1936 hentet en gjennom jordstyrene inn oppgaver til en månedlig bedekningsstatistikk for svin.

Pelsdyravlen hadde et raskt oppsving i 1930-årene. Der ble holdt særskilte pelsdyrtellinger i 1934 og 1936.

I 1920 og 30-årene foregikk det en betydelig bureisingsvirksomhet med statsstøtte. For å konstatere resultatene av dette tiltak, ble det i 1938 holdt en detaljert telling på de ca. 11 000 bruk som hadde fått bureisingsbidrag i perioden 1921-1936. På grunn av krigen måtte jordbrukstelingen 1939 først avsluttes før resultatene av bureisings-tellingen 1938 kunne utgis i 1941.

Tiltakene under første verdenskrig tok i særlig grad sikte på å avhjelpe den aktuelle mangel på levnetsmidler. Men i mellomkrigstiden kom et nytt problem, arbeidsløsheten ble forsterket bl.a. ved de restriksjoner det ble satt for innvandring, særlig til De Forente Stater.

Bureisingsundersøkelsen, som var ledet av byråsjef Barca, er en meget grundig studie både av jordbruksmessig og sosial interesse.

I 1939 hadde man en undersøkelse av arbeidstiden i jordbruk og gartnerier. Oppgaver var tidligere innhentet av Selskapet for Norges Vel for 1915 og 1919. Der ble i 1938 av regjeringen oppnevnt en komite til å behandle arbeids- og lønnsvilkårene for arbeidere i landbruket med sikte på ved lov å regulere disse.

Fra og med året 1937 har en samlet de forskjellige data fra den årlige jordbruksstatistikk (areal, avling, husdyrhold, lønninger) i publikasjonen Jordbruksstatistikk.

Ny fullstendig jordbrukstelling ble holdt 20. juni 1939 stort sett etter samme linjer som tellingen i 1929 med jordstyrene som tellingsstyrere. Også denne gang ble det tatt opp nye spørsmål. Oppgavene over redskaper og maskiner ble sterkt utvidet. Der ble spurt om tilgangen på skogsvirke, om beiteforholdene og om seterbruket. Videre ble det spurt om vann- og veiforholdene, om bruken av silo m.v. I samarbeid med Norsk Gartneriforening ble det holdt en særskilt telling for veksthus, gartnerier og planteskoler.

Resultatene av jordbrukstillingen 1939 ble trykt i tre hefter, ett med oppgaver over arealene, husdyrholdet, redskapene m.v., ett med oppgaver over eiendomsforholdene, arbeidsstyrken osv. og ett oversiktshefte.

Arbeidsdagens lengde og inndeling i jordbruk og skogbruk har Paul Borgedal utarbeidet for Selskapet for Norges Vel i 1924.

I Statistiske Meddelelser 1922 har Gunnar Jahn offentliggjort en dyptgående studie med historisk bakgrunn om husflidens stilling på den norske landsbygd i året 1920 - en fortsettelse av oppgavene i fylkesmennenes femårsberetninger og Eilert Sundts studie om husfliden i Norge. Alle uttalelser fra de forskjellige deler av landet gir uttrykk for at høykonjunkturen under krigen som oftest førte til en tilbakegang i husfliden.

Planleggingen og gjennomføringen av den første skogbrukstelling er nevnt før. Særlig om arbeidsvilkårene i skogbruket har Sønnik Andersen en undersøkelse av skogshytter og skogsarbeidernes levevilkår i 1932 og Norsk skog- og landarbeiderforbund om skogsarbeidernes lønns- og levevilkår, driftssesongen 1937-38¹⁾.

f) Arbeidsledighet m.v.

I mellomkrigstiden var arbeidsledigheten det store problem. Utviklingen i ledigheten var forskjellig i de ulike perioder. En fullstendig oversikt for den første tid finnes i Innstillingen fra den

1) I Statistiske Meddelelser 1925 har Gunnar Jahn en undersøkelse angående bjørnen i Norge hvor han bygger på spesielt innsamlet materiale.

departementale arbeidsløshetskomite av 1930. Denne hadde til oppgave å gi en nærmere belysning av arbeidsløshetens omfang og karakter såvidt mulig med klargjøring av årsakene til arbeidsløsheten i særlige arbeidsgrener med sikte på å gi grunnlag for foranstaltninger til opphjelp av arbeidslivet.

Av den departementale arbeidsledighetskomite fikk Byrået i oppdrag å foreta en spesieltelling av de arbeidsledige ved arbeidskontorene i januar 1931 for å få grunnlag for en nærmere analyse av arbeidsledighetens karakter og omfang. Denne er utgitt som offisiell statistikk. Den gir en inngående behandling av arbeidsledighetens årsaker, noe som den hittil foreliggende offisielle statistikk ikke kunne. Som før nevnt hadde folketellingen 1930 med et spørsmål om arbeidsledighet på tellingsdagen og arbeidsledighetens varighet. Resultatene er behandlet av Gunnar Jahn i to artikler i Statistiske Meddelelser 1933. Tellingen var fullstendig, men på grunn av tellingstiden 1. desember voldt analysen adskillige vanskeligheter for de sesongpregede yrker.

I en avhandling i Statistiske Meddelelser 1926 behandlet Eilif Gjermoe arbeidsledigheten i Norge vesentlig fra konjunkturforsknings-synspunkt.

I årsberetningene for Inspektoratet (Arbeidsdirektoratet) for arbeidsformidling og arbeidsledighetsforsikring finnes foruten adskillig statistisk materiale også oppgaver over de offentlige foranstaltninger mot arbeidsledighet, nødsarbeid etc. Der er også en del spesialundersøkelser, bl.a. en undersøkelse pr. 30/11-33 om arbeidsledighetens omfang og den kommunale og offentlige støtte til de ledige og en noe mer fullstendig undersøkelse i 1935. I Sosialt arbeid for 1940 har Sverre Torp en artikkel om varig arbeidsledighet blant hjemmehørende menn i Oslo. Den er av adskillig interesse, for den behandler, kan en si, virkningen av den varige arbeidsløshet, sammenhengen med forsorgsunderstøttelsen, det økonomiske grunnlag for de lediges eksistens og boligforholdene.

I 1935 begynte Statistisk Sentralbyrå å offentliggjøre en kvartalsvis sysselsettingsindeks bygd på oppgaver fra et representativt utvalg av bedrifter. Resultatene finnes i Statistiske Meddelelser 1935-46. Utarbeidningen sluttet da Arbeidsdirektoratet hadde bygd opp sin egen sysselsettingsstatistikk.

Under arbeidsledighetskrisen brøt den daværende arbeidsledighetsforsikring med stats- og kommunebidrag til anerkjente arbeidsledighetskasser sammen. De arbeidsledige hadde da - bortsett fra enkelte

bykommuner som hadde fått ordnet med støtte til de arbeidsledige - bare fattigunderstøttelse å ty til. Riktignok steg statens utgifter til nødsarbeid i løpet av 30-årene, men selv i 1938-39 var kommunenes utgifter til nødsarbeid bare 6 mill. kroner mens utgiftene til fattigvesenet var 56 mill.kr. Alminnelig arbeidsledighetstrygd ble innført ved lov av 24. juni 1938 og begynte å virke i 1939-40¹⁾.

Fattigstatistikken ble ikke omlagt i disse årene, men der ble i 1921 gjort en undersøkelse av de utbetalte understøttelsesbeløp. I statistikken er der gjort rede for sammenhengen mellom fattigunderstøttelse og arbeidsløshet. Arbeidsledigheten vokste og var endog større i 1926-27 enn i kriseårene 1921-22. I 1927 var tallet over 100 000 hovedpersoner, i forhold til folkemengden 39 o/oo, men det var ikke meget større enn ved forrige depresjon omkring århundreskiftet. Dette skyldes for en stor del den utvidede sosiale omsorg, som har avløst den vanlige forsorgsunderstøttelse.

I 1930-årene steg tallet på de understøttede hovedpersoner stadig, det var høyest i 1935 med 158 000. De arbeidsløse var i 1920 bare 12 % av de understøttede, i 1926 60 %. En sterk nedgang i tallet på understøttede på grunn av åndssvakhet og sinnssykdom skyldes bestemmelsene i loven av 1925 om at det offentliges utgifter til disse ikke skal anses som fattighjelp. I de senere årsoversikter over fattigvesenet (som ble offentliggjort i Meddelelser) er sammenhengen med arbeidsløsheten gjort rede for enten i teksten eller tabellene.

I 1937 ble statistikken supplert med oppgaver over gamle personer på hjem som kommunene sørger for (helt eller delvis) uten å anse dem for fattigunderstøttede (67 kommuner).

Om tariff- og konfliktstatistikk er der i disse årene adskillig stoff. Riksmeklingsmannens kontor har for hvert av årene 1916-1921 i Sosiale Meddelelser offentliggjort beretninger om meklingsinstitusjonens virksomhet - tallet på meklinger og konflikter i sammenheng med dem. Beretningen for 1921 ble utvidet til å omfatte alle tariff- og konflikter i året og ble det første grunnlag for en fullstendig tariff- og konfliktstatistikk. Fra 1922 ble statistikken overtatt av Byrådet og trykt som årlig publikasjon til 1930, siden i Statistiske Meddelelser.

1) Av interesse er også Oslo kommunes Oppgaver fra ervervstelingen pr. 1/12 1935 og Arbeidsledighetstillingen pr. 1/12 1936.

For å få sammenheng i konfliktstatistikkens historie ble der i Statistiske Meddelelser 1923 offentliggjort en artikkel om Arbeidskonflikter i Norge 1913-1921 av Signy Arctander. De store konfliktår var 1921, 1924 og 1931. I det siste år var tallet på tapte dager større enn noe annet år i mellomkrigstiden. I statistikken for 1931 er ikke regnet med konfliktene i skog- og landbruk hvor der i 1931 var en rekke større arbeidskamper, men som regel blokader - ikke ordinære streiker eller lockouter. I store konfliktår med langvarige arbeidsstansinger ble arbeidsmarkedet og det økonomiske liv sterkt preget av situasjonen og selvsagt ennå mer hvis dette falt sammen med arbeidsløshetsår.

I årsberetninger for Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon finnes årlig statistikk over konfliktenes årsaker, karakter og resultater. Likeså finnes oversikter i Norsk Arbeidsgiverforenings jubileumbok 1950. I Landsorganisasjonens beretninger er det også statistikk over det spesielle spørsmål ferie med lønn og ferienes omfang og utvikling etter hvert som dette ble tariffestet. Opplysningene er også tatt inn i tariffstatistikken. Avtaler om feriens lengde ble som regel tatt med i tariffene i disse år.

g) Lønninger

Lønnsstatistikken begynte å ta form i denne periode, men mest som spesialundersøkelser særlig i sammenheng med lønnsreguleringer - ikke som løpende statistikk.

Etter anmodning fra Finansdepartementet og med samtykke av Sosialdepartementet satte Byrået høsten 1925 i gang en undersøkelse over antallet av statsfunksjonærer og pensjonister, deres lønn (pensjon) og forsørgelsesbyrde. Statistikken skulle være til bruk ved eventuelle lønnsreguleringer og dyrtidsbevillinger idet undersøkelsen av 1918 som man bygget på, var foreldet. Den skulle omfatte alle funksjonærer, embets- og tjenestemenn som enten helt eller delvis hadde lønn av statskassen.

Som før nevnt ble der i Lønninger 1919 offentliggjort en fullstendig undersøkelse om private funksjonærers lønninger 1914-19. I årene 1921-26, 1927 og 1928 ble der på ny foretatt undersøkelser om private funksjonærers lønninger delvis offentliggjort i årspublikasjonen

Lønninger, delvis som egen publikasjon 1934, men mest i Statistiske Meddelelser. Undersøkelsene var av noe forskjellig omfang. De hadde vesentlig til mål å skaffe materiale til undersøkelse av forskjellen mellom offentlige og private lønninger fordi der etter en bestemmelse av 1920 var adgang for Stortinget til å regulere lønningene for offentlige funksjonærer nedad dersom lønnsnivået i privat virksomhet gikk ned og der oppstod et absolutt og påtakelig misforhold mellom offentlige og private lønninger. Norges Industriforbund kom med en alvorlig kritikk av undersøkelsen i mars 1927, en kritikk som ble imøtegått av Byråets direktør. 1927-undersøkelsen berodde på frivillige oppgaver og den ble derfor noe ujevn. Da det ble anlagt sak mot det offentlige i anledning av den fra 1. januar 1928 foretatt reduksjon av lønningene for statens funksjonærer, ble det nødvendig å foreta en ny undersøkelse 1. januar 1928.

Høsten 1934 fikk Byrådet i oppdrag å skaffe til veie et materiale over lønnsnivået for private funksjonærer. For de statsfunksjonærer som som ikke gikk med på den frivillige lønnsreduksjon i 1933 og derved fikk sin lønnsavtale forlenget til 1937, utløp overenskomsten av 1929 i 1935. Men da der ikke forelå noen lønnsundersøkelse for private funksjonærer siden 1928, måtte der skaffes nytt sammenlikningsmateriale¹⁾.

En spesialundersøkelse om lønningsforholdene for journalister og pressens kontor- og ekspedisjonsmateriale ble utarbeidet i 1921.

For arbeidslønninger fortsatte den årlige statistikk, og en viser til tidligere omtale. Lønnsstatistikken i den form den da hadde, var lite tilfredsstillende både av omfang og metoder. Arbeidslønningene i fabrikkindustrien falt så godt som helt utenfor. Fra 1930 kom statistikken bare i forkortet form i Meddelelser. Tidligere er nevnt at Byrådet fra 1923-24 overtok utarbeidningen av arbeidslønninger i jordbruket årlig.

Foruten regelmessig statistikk ble der foretatt spesialundersøkelser. Statistikk over hushjelp-lønninger er siden 1914-18 regnet ut etter oppgaver til trygdekassene over nyinnmeldte og tatt inn i den årlige lønnsstatistikk. I Statistiske Meddelelser 1921 er tatt inn en spesiell undersøkelse over hushjelp-lønninger i Kristiania 1921. I 1936 ble det av Sosialdepartementet oppnevnt en komite som skulle utarbeide forslag til en hushjelplov. Byrådet fikk i oppdrag - til bruk for denne

1) I innstillingen fra Den Departementale Lønnskomite 1926 og i St.prp. nr. 1, tillegg 13, 1937, om lønnsregulering for offentlige tjenestemenn, finnes oversikter over all tilgjengelig lønnsstatistikk.

komite - å undersøke arbeidsvilkårene for hushjelper i norske hjem i byene. Dette ble gjort i 1937. Undersøkelsen omfattet forskjellige sider av arbeidsvilkårene, arbeidstid, lønn, fritid og en rekke andre spørsmål. Den gav både fra sosialt, ervervs- og kvinnesynspunkt meget verdifullt materiale. Hushjelparbeidet var jo for kvinnene tallrikt sett det viktigste yrke. Den inneholdt også stoff til en spesialstudie om daghjelp som ble lagt fram i utredningen. Hushjelpundersøkelsen førte til meget offentlig diskusjon da den gjaldt et arbeidsområde som tidligere ikke hadde vært saklig undersøkt.

h) Boligstatistikk og boligpolitikk

Under omtalen av folketellingen 1920 og 1930 er også boligstatistikken behandlet. Arne Skaug sier i sitt foredrag på det nordiske statistikermøte i Oslo 1939 om Statistikkens oppgaver og betydning i dag og de krav en må stille til den - at når boligstatistikken ikke tidligere var behandlet, selv om der allerede i 1890-tellingen var opplysninger om romtallet i byene, var grunnen den at boligproblemet ikke var vokst fram til å bli et anerkjent samfunnsmessig problem. Og han påviser den nøye sammenheng i etterkrigstiden mellom boligpolitikken og boligstatistikken, og boligpolitikkenes behov for å bygge på et grundig statistisk materiale.

Den boligteiling som ble holdt i 1938, fikk Byrået i oppdrag å utføre for å skaffe materiale til bruk for den boligkomiteen som ble oppnevnt ved kgl.res. av 7. januar 1938. Denne komite hadde bl.a. fått til oppgave å gi en redegjøring for de daværende boligforhold i Norge såvel i byene som på landsbygda. Komiteen fikk myndighet til i samråd med departementet å sette i verk nye statistiske undersøkelser som ble ansett påkrevet.

Boligtellingen er kalt en representativ telling, men representativ i tidligere forstand var den ikke - ikke etter de krav at den skulle gi et totalbilde av det hele. Men den ble likevel utført etter bestemte regler for utvalg. Utvalget ble satt til 10 pst. av befolkningen på landsbygda i Sør-Norge og 20 pst. i Troms og Finnmark. Byene er ikke representative da Oslo, Bergen, Trondheim og Drammen ble holdt utenfor. Men Stavanger var med. Den gav altså ikke boligforholdene i landets større byer, men i de middelstore og de små. Utvalget i bygdene

ble gjort gjennom en fullstendig telling i de enkelte kommuner slik at folketallet i de kommuner som ble tatt med, nådde den representasjon en tok sikte på. Undersøkelsen inneholdt meget fullstendige opplysninger om boligene i de forskjellige deler av landet, grundigere enn i noen tidligere undersøkelse. For at utvalget i bykommunene skulle bli så representativt som mulig satte en seg som mål å få med kommuner som tilsammen hadde samme yrkesfordeling som fylket i 1930 og samme bolig- tetthets- og overbefolkningsprosent som i 1920. Men kommunene måtte også representere de forskjellige strøk i hvert fylke, flatbygder, dalbygder, fjellbygder, kyststrøk og innlandsstrøk.

i) Publikasjoner fra Oslo kommune m.v.

En har ønsket å nevne også publikasjoner utarbeidet av kommuner eller andre offentlige institusjoner eller private studier hvis de er i stand til å illustrere de sosiale forhold, men det er vanskelig å gjøre et utvalg. Viktigst er da Oslo kommunes publikasjoner. I en rekke forskjellige arbeider er boligspørsmålet for Oslo kartlagt. Det må sees som uttrykk for den sentrale plass boligspørsmålet har hatt i Oslo kommunale politikk¹⁾.

Av oversiktsartikler om boligstatistikk og boligpolitikk har vi E. Storsteens Om boligforholdene i Norge og Om boligpolitikken i Norge i de senere år i Sosial Håndbok I.

Gunnar Jahns artikkel 1938 (Sosialt Arbeid) Om fremtidig boligbygging og befolkningstilvekst, gir interessante synspunkter om måling av boligbehovet.

1) 1927: Befolknings- og beboelsesforhold i Oslo 1900-25 og de viktigste resultater av den kommunale folketelling 1925. 1938: Boligforhold i Oslo 1934 og 1935, Boligstatistikken pr. 1/12 1934, Husleie 1934 og 1936, Boligundersøkelsen 1935. Den siste er i likhet med beboelsesforholdene i småleiligheter 1913-14 også en undersøkelse av boligkvaliteten. I 1938 utarbeidet kontoret en større undersøkelse av beboelsesforholdene for Oslo-familier med barn (trykt i 1940 vesentlig for å belyse spørsmålet om behovet for husleiestønad til barnerike familier). Husleiens størrelse og den store forskjell i husleienivåene i Oslo i gamle og nye boliger var et spørsmål som det gjaldt å få kartlagt. Bolig- og husleiestatistikk ved folketellingene 1929 og 1931 er særskilt bearbeidet og i 1950 Boligbyggingen i Oslo og Aker i mellomkrigsperioden. Av interesse er også Oslo kommunes oppgaver fra ervervstelingen pr. 1/12 1935 og arbeidsledighetstillingen pr. 1/12 1936.

Om nettotilveksten av beboelsesleiligheter i byene og en del større landkommuner med bymessig bebyggelse, har Byrådet utarbeidet statistikk i årene 1924-45, offentliggjort i Meddelelser.

Av spesielle studier har vi Axel Strøm Om boligforholdene i Oslo' Gamle- og pleiehjem (Sos. Arbeid 1936), om husvillebarakkene i Oslo (Sos. Arbeid 1937) og om kondemnerte boliger i tidsskriftet for den norske legeforening 1936, og dessuten Boligsituasjonen i Oslo før krigen (Sos. Arbeid 1943) av Signy Arctander.

j) Husholdningsundersøkelser m.v.

Som nevnt var de undersøkelser som ble foretatt under verdenskrigen på grunn av de ekstraordinære forhold, ikke egnet som grunnlag for leviekostnadsberegninger under de senere og mer ordinære forhold. En bygget i de første år i stedet på undersøkelsene i 1912-13. Men etter krigen var det et sterkt ønske om å få nye undersøkelser. Det var sannsynlig at den meget sterke prisstigning under verdenskrigen og den nærmest etterfølgende tid, prisnedgangen i tiden fra omkring 1920-21 og krigstidens rasjonering og vanskeligheter med å skaffe en rekke varer, måtte ha ført til mange forandringer i forbruket siden 1912-13. Spørsmålet var om disse forandringer hadde festnet seg eller om de senere års lavere priser og lettere adgang til forskjellige varer hadde ført med seg at man var gått tilbake til den forbruksstrukturen man hadde før.

På det 2. internasjonale sosialstatistiske møte i Geneve 1925 ble det vedtatt en resolusjon som henstillet til de forskjellige lands myndigheter å sørge for en ny husholdningsundersøkelse senest i 1928.

Byrådet prøvde i 1925 å få satt en slik undersøkelse i gang, men det var ikke mulig å få tilstrekkelig mange bokførere. Først høsten 1927 fikk man 224 bokførere i Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger og Drammen. Alle disse byer, utenom Stavanger, ydet økonomisk støtte til undersøkelsen. Der ble innlevert fullført regnskap fra 166, 135 fra arbeidere og 31 fra funksjonærer.

Sammenliknet med førkrigsundersøkelsen viste det seg at matvarenes andel av utgiftene var gått betydelig ned, husleieutgiftene var mindre enn før krigen, men utgiftene til skatter, forenings- og forsikringsutgifter, til gaver, reiser og fornøyelser etc. var steget. Størst betydning fikk undersøkelsen som grunnlag for en revisjon av leviekostnadsindeksen.

En spesialundersøkelse om studentenes levevilkår ble offentliggjort i Meddelelser 1925. Universitetet sendte ut et spørreskjema i januar 1925, med en rekke spørsmål om studentenes økonomiske kår, først og fremst for å få opplysninger om utgiftene til bolig og kost for utenbys studenter. Ved siden av tok man også sikte på å få oppgaver over de økonomiske forhold for alle studenter.

k) Alkohol, forbud m.v.

Før er nevnt den utvidelse av alkoholstatistikken som fulgte med forbudet. Forbudet ble opphevet ved folkeavstemmingen i 1926. Mens forbudet var i kraft ble der foretatt en del spesielle undersøkelser om overtredelser - reseptmisbruk, hjemmebrenning, smugling, ulovlig kjøp og salg, ulovlig fortæring av medbrakt, ulovlig renaturering etc. Av statistikken for 1926-27 går det fram at de foreliggende oppgaver og beregninger over lovlig alkoholforbruk, forbudsovertredelser, beslaglagt kvantum rusdrikk og drukkenskapsforseelser sammenholdt med hva man kan anta om forandringene i de brede lags kjøpeevne, er at edrueligheten som i 1923 var noe dårligere enn den var før krigen og forbudet, var blitt en del bedre i brennevinsforbudets siste dager. Det var ikke å vente at opphevelsen av forbudet skulle bringe noen store forandringer i tilstanden. Stigningen i tallene fra 1927 til 1929 må for en stor del tilskrives økt kjøpeevne.

Statistikken ble innskrenket fra 1928-29 og oppgavene ble deretter trykt i Meddelelser. Men der foreligger en del spesielle avhandlinger om alkoholstatistikk. En kort oversikt over all tilgjengelig statistikk på dette område finnes i Signy Arctander: Statistische Übersicht über die Mässigkeitsverhältnisse in Norwegen (Revue Internationale l'Alcoolisme 1931). Johan Scharffenberg har en studie over alkoholens innflytelse på kriminaliteten i 1937. Om det siste spørsmål har Hartvig Nissen i 1933 utgitt et skrift: Alkohol og forbrytelse. I Frihet - Sandhet, festskriftet til Johan Scharffenbergs 70-årsdag 1939, er der flere statistisk-sosiale avhandlinger om alkohol. (Signy Arctander: Den sosiale forskning og kampen mot samfunns sykdommene, Kaare Petersen: Epperspørselen etter brennevin og vin, og Arne Skaug: Økonomiske synspunkter i alkoholspørsmålet o.fl.). Av den fullstendige oversikt over Scharffenbergs skrifter og avisartikler kan man se hvor nøye og kritisk Scharffenberg studerte alkoholstatistikken under kampen om forbudet.

1) Finans- og annen økonomisk statistikk

I innledningen er nevnt at det i denne periode var stor interesse for økonomisk statistikk, og den ble etterhånden bygget ut.

Statistikken over den norske statskasses finanser ble i 1926-27 overført til Byrådet fra Finansdepartementet. Den første gjelder budsjettårene 1913-14 og 1926-27. I den finnes der en kort oversikt over de hittil utkomne statistiske publikasjoner på dette felt og også en redegjøring for finansstatistikkenes mål og de vansker man støter på under utarbeidningen av denne statistikk. En lengre utredning om disse spørsmål er tatt inn i rapporten fra det 13. nordiske statistiske møte i 1924 (1. Överdirektör Widell: Teser rörande statistiken över statens og kommunernas finanser, 2. Chr. Olsen: Nogle Bemærkninger om en inter-skandinavisk Finansstatistik).

Statistikken over de kommunale finanser kom først etter at det nye regnskapsskjema for byene ble fastsatt i 1924 og kunne ikke bringes i moderne form før et liknende regnskapsskjema ble fastsatt for landdistriktene. Statistikken over kommunenes regnskaper har siden 1924-25 vært basert på en nettooppstilling slik at tilskott fra staten, fylket eller andre kommuner ble trukket fra ved de enkelte utgiftsposter. På grunn av den rolle oppgavene over kommunenes lånegjeld spilte, har man for årene 1922-25 hvert år innsamlet og utgitt en særskilt oversikt over kommunenes gjeld, først trykt i Meddelelser, fra 1937 som egen publikasjon.

Skattestatistikken ble trykt i Meddelelser, men for 1936-37 og 1937-38 utgitt som særskilte publikasjoner. Videre har siden skattelikningen 1919-20 hvert fylkes skattestyre utgitt mer detaljerte tabeller over likningsresultatene. Fra 1938-39 utgir Byrådet en ny publikasjon Skattestatistikken.

Tidligere er nevnt statistikken over offentlig emisjoner som fortsatte kvartalsvis i Meddelelser, og aksjestatistikken. Aksjeindeksen hørte med til de indekser som kom i første delen av 20-årene. Den er ført tilbake til 1918. I 1931 ble det beregnet en ny indeks. Denne ble revidert igjen i 1932. Aksjeindeksen gav særskilte serier for de forskjellige grupper av aksjer, som industriaksjer, skipsfartsaksjer, hvalfangstaksjer, bankaksjer, forsikringsaksjer og transportaksjer. Aksjeindeksene gav uttrykk for stemningen ikke minst blant lederne av det finansielle liv.

En særskilt del av bank- og børsstatistikken er de opplysninger som skaffes til veie gjennom de såkalte finanstillinger. Finanstillingen har fram til 1940 (og videre) blitt holdt hvert år siden 1923. Før den tid har en bare en eneste telling, nemlig i 1919 (se oversikten 1914-20). Finanstillingene tar sikte på å konstatere vår gjeld til utlandet og våre fordringer på utlandet. Det blir derfor hvert år sendt ut ca. 4 000 skjemaer til bedrifter og privatpersoner som har mellomværende med utlandet.

m) Forsikring og trygd

En publikasjon om livsforsikrings- og skadeforsikringsselskaper utkommer årlig i form av en beretning fra forsikringsrådet. Den halv-offisielle innberetning fra Norges Brannkasse utgis som en egen publikasjon. I 1928 utgav Byrådet en samlet oversikt over den private forsikringsvirksomhet i Norge 1913-25¹⁾. I denne finner man også de spesielle forsikringsformer i forbindelse med første verdenskrig (krigsforsikring, varekrigsforsikring).

I denne forbindelse må også nevnes statistikken over de offentlige trygder; syketrygd, industriarbeidertrygd, sjømannstrygd og fiskertrygd.

I 1936 ble loven om alderstrygd vedtatt mens man inntil da bare hadde hatt kommunale trygdeordninger. Det er Rikstrygdeverket som utarbeider statistikken.

n) Utenrikshandelsstatistikk

Tidligere er nevnt at utenrikshandelsstatistikken er av de eldste oppgaver vi har, men det tok lang tid å få bygget den ut på en tilfredsstillende måte. Allerede i 1897 foreslo direktør Kiær et nytt system, men han fikk ingen tilslutning da, og den fullstendige reform han foreslo i 1910 gikk heller ikke igjennom. Men 15. april 1912 bestemte Stortinget at det fra 1. januar 1913 skulle utgis en månedsstatistikk over vareomsetningen med utlandet.

Den norske handelsstatistikk var - til tross for direktør Kiærs store interesse - ikke tilfredsstillende i forhold til mange andre lands. Byrådet fikk ikke selve grunnmaterialet, men fikk oppgavene fra tollvesenets

1) Oppgaver over forsikring var før tatt med i Amtmennes femårsberetninger.

protokoller. I 1922 lykkedes det å få gjennomført verdideklarasjoner for utførselen. Oppgavene for hvert vareparti ble via tollstedene sendt direkte til Byrået. For innførselen ble reformen først gjennomført i 1932. Da ble også maskinbearbeidningen innført - altså 20 år etter at reformen var planlagt. Verdiangivelsene i 1922 og 1932 førte til en stor forbedring av statistikken. Fra 1939 ble der tatt i bruk en ny varespesifikasjon og fra da av gir handelsstatistikken oppgaver over spesialhandelen¹⁾ mot tidligere av generalhandelen²⁾.

Noen egentlig statistisk kjennskap til den indre handel hadde en ikke før en fikk bedriftstillingen i 1936. Den omfattet alle bedrifter - også enmannsbedrifter - detaljhandel, engros- og agentur- og kommisjonshandel. Det sentrale var omsetningens størrelse som viste virksomhetens omfang. Bedriftstillingen gir et tverrsnitt av handelens struktur. Men Byrået utarbeidet også en løpende indeks over detaljomsetningen. Den ble offentliggjort fra 1937 og går tilbake til juli-august 1936. Indeksen bygget på de omsetningsoppgaver som kom inn til skatteinspektørene i forbindelse med den midlertidige omsetningsavgift til statskassen.

Da direktør Kiær i Statsøkonomisk forening i 1910 kom med sitt forslag om en fullstendig omlegging av handelsstatistikken, sluttet han med en skildring av handelsstatistikkens betydning:

"Bakom disse tørre tall ligger det pulserende liv av Norges næringsveier, bakom ligger tusener og hundretusener av våre landsmenns arbeider i by og bygd og våre sjøfarende landsmenns virke rundt om på alle verdenshav. Og ikke det alene, men disse mange omsetninger av varer mellom Norge og de forskjellige land i verden utgjør like så mange bånd mellom det norske folk og andre folk rundt om på jorden og danner, om jeg så må si, så mange broer mellom Norge og utenverdenen ad hvilke der ikke alene føres materielle produkter mellom landene, men også åndelige verdier ved de personlige forbindelser som knyttes ved de tanker og erfaringer som utveksles og ved de iakttagelser som gjøres under de reiser som handelsforbindelsene foranlediger."

Men til tross for denn Kiærs, en kan nesten si, "lyriske" skildring av handelsstatistikkens oppgaver, ble reformen ikke gjennomført før over 20 år etter.

Handelsstatistikken er som løpende statistikk, mer omfattende enn noen annen statistikk Byrået utarbeider og svært meget brukt.

1) Innførsel av varer til forbruk i landet og utførsel av varer produsert i landet.

2) Statistikk over alle varer som kommer inn i landet selv om de senere skal reeksporteres.

o) Industristatistikk

I 1921 overtok Byrået industristatistikken som inntil da hadde vært utarbeidet av Rikstrygdeverket. Der ble foretatt en del endringer i grupperingen slik at tallene ikke er direkte sammenliknbare med de foregående år¹⁾. Årlig produksjonsstatistikk har vi fra 1927. Den omfatter industribedrifter over en viss størrelse. I industristatistikken var med i 1927 10 548 bedrifter, i produksjonsstatistikken 2 796. Men da produksjonsstatistikken tok med alle større bedrifter, omfattet den mer av virksomheten enn disse tallene gir uttrykk for. 77,8 % av alle timeverk utført og 78,8 % av den samlede arbeidslønn av de bedrifter som var med i industristatistikken, var dekket av bedriftene i produksjonsstatistikken.

Blant annet på grunn av registreringsvansker og vansker med å lage et hensiktsmessig spørreskjema, ble en del industrigrupper holdt utenfor i den årlige produksjonsstatistikk til og med 1949, men senere har etter hvert alle grupper kommet med (se neste hovedavsnitt).

De oppgaver man har søkt å samle inn til produksjonsstatistikken er:

1. Industriens kapital
2. Personale, timeverk²⁾ og utbetalt arbeidslønn
3. Produksjon, råstofforbruk m.m.³⁾

Disse siste oppgaver er de viktigste. Fra og med 1946 er det dessuten innhentet årlige oppgaver over verdien av investeringene.

Ved hjelp av de oppgaver produksjonsstatistikken gav, fikk man følgende hovedopplysninger om industriens produksjon:

Verdi av produksjon for egen regning
 Verdi av reparasjonsarbeid
 Godtgjørelse for leiearbeid
 Verdi av brukt råstoff
 Kjøpt emballasje og råstoff til emballasje
 Brukt brensel og andre hjelpestoffer og leiet elektrisk kraft
 Kjøpt verktøy m.v.
 Betalt for bortsatt arbeid.

Gunnar Jahn påviste i et oppsiktsvekkende foredrag i Statsøkonomisk forening i 1934 at ervervsbefolkningen i norsk industri var gått tilbake i tidsrommet 1920-30 med ca. 50 pr. år. Der var nedgang for den kapitalskapende industri og en sterk rasjonaliseringsprosess.

1) Se publikasjonen for 1922. Etter 1956 har Statistisk Sentralbyrå ikke utarbeidet særskilt statistikk for bedrifter under loven om ulykkestrygd.

2) Antall arbeidstimer gjelder bare kroppsarbeidere.

3) Se utredningen i Norges Industri 1927.

Statistisk Sentralbyrås årlige produksjonsindeks er beregnet tilbake til 1909. Årene før 1927 har en beregnet ved å støtte seg til produksjonstellingene i 1909 og 1916, men etter at vi fikk den årlige produksjonsstatistikk i 1927 ble det mulig å beregne en mer pålitelig produksjonsindeks.

Statistisk Sentralbyrås månedlige produksjonsindeks er utarbeidet fra 1933. Den bygger på oppgaver vesentlig fra de større bedrifter over produksjonen av de viktigste artikler.

En av de viktigste tellingene i mellomkrigsårene var bedriftstellingen av 1936. Den er også nevnt under avsnittet om den indre handel. Bedriftstellingen gir en detaljert oversikt over store deler av næringslivet. Oppgaver ble innhentet både fra industrien, handelsvirksomheten, hoteller og restauranter, transport til lands og til sjøs (og jernbane, post, telegraf og telefon) (også selfangst og hvalfangst), banker og forsikringsselskaper. Jord- og skogbruk og fiske ble holdt utenfor bedriftstellingen. Alle industribedrifter ble tatt med så sant de minst hadde én lønt arbeider (altså dersom der arbeidet 2 eller flere personer). I de andre næringsgrupper ble alle bedrifter tatt med uansett størrelse. Statistikken gav oppgaver over både bedriftsformer, eierforhold, størrelsen, beskjeftigelsen og omsetningen. Den er den mest detaljerte strukturanalyse som til da var offentliggjort over næringslivet i Norge.

Den årlige skipsfartsstatistikk utkom til og med 1930 da den ble sløffet av budsjettmessige grunner. Da var den imidlertid alt betydelig redusert i forhold til hva den hadde vært i tiden før første verdenskrig. I 1937 publiserte Byrået en ny skipsfartsstatistikk bygget på moderne prinsipper. Den dekket bare utenriksfarten. Under den annen verdenskrig var det ikke mulig å samle inn noen tilsvarende statistikk.

p) Valgstatistikk

Statistikken over stortingsvalgene ble utgitt av Stortingets kontor fra 1906. Den utkom første gang i 1895 - bl.a. med oppgaver over stortingsvalgene fra 1815 til 1895. Statistikken over kommunevalgene ble utarbeidet av Byrået fra 1907. Nye bestemmelser om valgordning og stemmerett for kvinner setter sitt preg på statistikken i de enkelte valgår. Den gir i sin noe varierende form mange viktige opplysninger og kan ikke unnværes når en skal beskrive samfunnsutviklingen og den politiske utvikling.

q) Kriminalstatistikk m.v.

Kriminalstatistikken ble fra 1923 utarbeidet (under ledelse av E. Gjermoe) etter en ny plan. I statistikken for 1923-24 er der en hovedoversikt for 1905-1924 og lenger tilbake, dels periodevis etter forandringene i lovgivningen. Der finnes også oppgaver over forbryter-tallets bevegelse gjennom lengre tid, over forbrytelsenes geografiske fordeling og fordelingen etter kjønn og om endringer i straffeutmålingen etter innførelsen av den nye straffelov. Boken inneholder også en avhandling utarbeidet av direktør Hartvig Nissen om tilbakefallsforholdene innen strafferettspleien i Norge med oversikter for en rekke år bakover. Kriminalstatistikken 1923 og 1924 er i det hele et særdeles viktig kildeskrift både når det gjelder teoretisk og historisk studium av kriminalforholdene. Undersøkelsen omfatter bare statistikken over forbrytelser. Et par av de største og sosialt viktigste forseelsesgrunner - drukkenskapsforseelser, overtredelser av rusdrikkeloven og brennevinstilvirkningsloven - er utførlig behandlet i alkoholstatistikken.

Hartvig Nissen har også utarbeidet flere særundersøkelser, f.eks.: Tilbakefall blant sedelighetsforbrytere, Er det grunn til å gjennomføre en særegen strafferettslig behandling av unge lovovertrедere? Virkningen av løslatelse på prøve. Dessuten har vi Scharffenbergs studie om den psykopatiske belastning betydning for kriminaliteten og Signy Arctander - Miljøforholdene i Oslo - et forsøk på å vise sammenhengen mellom de økonomiske kår og de forskjellige sosiale skyggesider. Det sistnevnte arbeidet ble opprinnelig satt i gang av Ragnvald Jønsberg. Om tvangsarbeiderne på Opstad har Kaare Petersen laget en sosialstatistisk studie på grunnlag av materiale for årene 1920-34, ført fram til 1939, og et arbeid om drukkenskapsarrestantene i Oslo i 1939.

Statistikk over behandlingen av forsømte barn (Vergerådsstatistikken) ble fra 1927 bare tatt inn i Statistiske Meddelelser i forkortet form, men i den siste årspublikasjon 1925-26 er der en særskilt undersøkelse for Oslo. Om vergerådsbehandlingen og dens resultater er der privat utgitt 2 større studier: i 1933 Sigurd Dahlstrøm og Signy Arctander - Hvordan går det våre vergerådsbarn, og i 1936 Signy Arctander - Vergerådsbehandlingen og dens resultater. En spesiell studie av Eilif Gjermoe i 1926 i Statistiske Meddelelser - Særskolestatistikk - gir for de evnesvake barn opplysninger av interesse både om miljøstudium og som etterundersøkelse, for å måle verdien av særskolearbeidet.

r) Byråets vansker økonomisk og arbeidsmessig

I mellomkrigstiden hadde Byrådet store administrative vansker, økonomisk og arbeidsmessig. Der ble både foretatt en sentralisering av statistikken, særlig i de første 10 år av perioden, men senere også nedskjæring og store innskrenkninger i den bestående statistikk.

I tiden mellom 1920 og 1930 overtok Byrådet en rekke arbeider som før hadde vært utført innen andre administrasjonsgrener - av de større arbeider som nevnt helsestatistikken, industristatistikken (sosialstatistikken) og statistikken over statens finanser. Ved denne omordning sparte Byrådet staten for mange penger. En arbeider jo som regel billigere når bearbeidingen sentraliseres. Men for Byrådet førte det til at det ble vanskelig å opprettholde de tidligere statistiske publikasjoner. Der ble nemlig under bevilningen ikke tatt særlig hensyn til den økende arbeidsbyrde som måtte følge av at Byrådet overtok en rekke publikasjoner. En måtte derfor begrense bearbeidingen av mange deler av statistikken, dels for å kunne greie seg med de midler som stod til rådighet, dels for å kunne møte kravet om en effektiv statistikk på de områder hvor de økonomiske forhold gjorde dette nødvendig. Dvs. man måtte overføre arbeidet til den statistikk som tjente dagens krav - man bygde ut handelsstatistikken og en regelmessig produksjonsstatistikk for industrien. Men ellers måtte man innskrenke trykningen for de fleste publikasjoner; noen ble helt sløyfet, f.eks. statistikken over folkemengdens bevegelse, dels ble de skåret kraftig ned i side-tall.

Men da den budsjettmessige nedskjæring fortsatte, måtte man gå til å innstille bearbeidingen av flere deler av statistikken. Også industristatistikken ble nedskåret. Skipsfartsstatistikken ble sløyfet og meieristatistikken forenklet (oppgaver for de forskjellige driftstyper). Fylkesberetningen i helsestatistikken gikk ut, kvartalsvise oppgaver til alkoholstatistikken og kvartalsvise oppgaver over motorvognskader gikk ut og den vesentligste del av kriminal- og rettsstatistikken. Trykningen måtte opphøre for en rekke publikasjoner; det ble tatt inn et begrenset utdrag i Statistiske Meddelelser. I 1921 ble det trykt 4 000 sider, men i 1927-28 var sidetallet i den offisielle statistikk bare ca. 2 900 sider og i 1932-33 ca. 2 000 sider. En hadde da helt måttet slutte med å trykke 18 publikasjoner, mens sidetallet for 8

var blitt sterkt redusert. Det var i det hele en vanskelig tid for Byrået, men fra 1934-35 begynte en igjen å få større beløp til disposisjon. Spesielle, til dels meget omfattende, tellinger ble tatt opp. Der ble også gjort forsøk på å bygge bro over de områder som i disse årene var blitt forsømt, men det tok lang tid da der lå så mange utrykte manuskripter i Byrået.

Helt siden 1927 var det årlig ved hvert års slutt utarbeidet en statistisk-økonomisk oversikt over det forløpne år. Denne ble sendt til Stortinget som vedlegg til statsbudsjettet. I krigsårene ble disse oversikter ikke gitt ut. I stedet arbeidet Byrået med en større samlet oversikt over krigsårene med detaljerte oppgaver for de enkelte næringer og for den finansielle utvikling i landet. Denne publikasjon som heter Statistisk-økonomisk oversikt over krigsårene, kom ut høsten 1945.

Bevilgninger til kontorutstyr i 1930-årene var det også vanskelig å oppnå. Det eneste virkelige framskritt i denne tiden var det hullkortanlegg Byrået anskaffet til folketellingen 1930 og det mer permanente anlegg en fikk i forbindelse med omleggingen av handelsstatistikken. Den "representative" boligtelling i 1938 ble også maskinbearbeidet.

3. 1940-1945

a) Generelt om krigsårene og om okkupasjonens virkninger

Sammenlikner man forholdene under 1. og 2. verdenskrig skiller de seg sterkt. Selv om 1. verdenskrig satte dype spor i det økonomiske og sosiale liv, var det likevel så at vi var herrer i vårt eget hus og prøvde å innrette oss best mulig med de ressurser som var tilgjengelige. Under 2. verdenskrig var det okkupasjonsmakten som bestemte hvordan forholdene her i landet skulle være. Som Kaare Petersen skriver i 25-års oversikten var krigsårene på mange måter en passiv tid for Byrået. Administrativt fortsatte stort sett arbeidet som før, inntil direktør Gunnar Jahn i oktober 1944 ble arrestert og avsatt. De tyske okkupasjonsmyndigheter blandet seg ikke inn i Byråets daglige drift, men hadde kontakt med arbeidet gjennom en representant for Rikskommissariatet. Det rutinemessige arbeidet fortsatte stort sett som før, men noen ny statistikk ble ikke satt i gang selv om enkelte forandringer fant sted.

Det kunne vært meget som talte for å korte ned dette avsnitt. Det var helt andre økonomiske og sosiale "lover" enn de vanlige som preget forholdene under krigen. Det kunne derfor være grunn til bare i korthet å omtale de forskjellige områder. Men enkelte må nevnes for sammenhengens skyld. Det er utvilsomt av interesse å se hvordan krigen og okkupasjonen preget utviklingen der hvor det er mulig gjennom tilgjengelig materiale å skildre det.

Under en krigsøkonomi blir tilfredsstillelsen av det enkelte menneskes behov underordnet andre formål. Formålet kan være å øke et lands makt over andre stater eller å forsvare et lands frihet og liv. Dette formål vil prege virksomheten. Tilfredsstillelsen av det enkelte menneskes behov vil bare kunne skje i den utstrekning det er nødvendig for å kunne nå dette formål. Det blir ikke lenger spørsmål om å heve levestandarden, som regel vil den presses mer eller mindre ned. Dette er nødvendig fordi en del av landets arbeid må ta sikte på å produsere gjenstander og tjenester som ikke tjener til å tilfredsstille det enkelte menneskes behov. Mange har sagt det slik: Det blir viktigere å produsere kanoner enn smør. Under en slik økonomi kan virksomheten bli stor og intens og produksjonsvolumet stort, men samfunnet blir likevel fattigere. Forbruket blir begrenset og produksjon av kapital

som skal tjene forbruket, nedsatt.

For alle som vil studere de økonomiske forhold i krigsårene, er Statistisk-økonomisk utsyn en verdifull kunnskapskilde. Om de innviklede penge- og kredittforhold i disse år gir den meget verdifulle opplysninger.

b) Reduksjon av formue og inntekt

Byrået tok under krigen på eget initiativ opp arbeidet med å forberede viktige oppgaver for etterkrigstiden. Allerede i 1942 (og før) begynte man å samle inn oppgaver over de direkte krigsskader. Senere tok en opp arbeidet med det teoretiske opplegg og den praktiske gjennomføring av beregningene over nasjonalinntekten. I forbindelse med nasjonalinntektsberegningene ble det foretatt en undersøkelse av kapitalreduksjonen i Norge under krigen og av okkupasjonskostnadene. Den fungerende NS-minister i Finansdepartementet henvendte seg indirekte til Byråets direktør med anmodning om en undersøkelse av hvor meget den tyske okkupasjon kostet Norge. Denne skulle gi grunnlag for de krigs-erstatninger en skulle kreve av England. Byrået mente at det var viktig å bringe på det rene hvor mye landets realkapital var redusert som følge av krigen og at dette var av de oppgaver som måtte tas opp allerede under krigen, men arbeidet måtte foregå i stillhet. Finansdepartementet gav også Byrået i oppdrag å undersøke de direkte krigsskader. Disse beregninger var ferdige da krigen sluttet. I den første publikasjon om nasjonalregnskapsinntekten i Norge (1935-43) - Realkapitalen 1939 og kapitalreduksjonen under krigen. Okkupasjonskostnadene - finner vi meget inngående opplysninger om krigsårene, selv om det er gjort merksam på flere steder at de måtte bygge på tilnærmede beregninger. Boken begynner med en teoretisk orientering om prinsippene for beregning av nasjonalformue og nasjonalinntekt. I et senere kapittel finner vi beregninger over reduksjonen av realkapitalen fra 1939 til 1945 målt i 1939-kroner. Nedgangen i nasjonalinntekten skyldes dels at inntektene i det "frie" Norge, særlig av hvalfangst og skipsfart, ikke kunne komme med i Byråets beregninger, dels at avsperringen, krigsskadene, sabotasjen og andre omstendigheter satte ned produktiviteten i næringslivet. I krigsviktige industrier praktiserte arbeidere og funksjonærer en stille sabotasje. Foruten at nasjonalinntekten gikk ned måtte Norge yte

store mengder av varer og tjenester til den tyske okkupasjonsmakt. Beregningene må bli usikre fordi Byrået under krigen bare i sterkt begrenset utstrekning hadde høve til å samle inn nødvendige oppgaver over disse forhold. Reduksjonstallene omfatter foruten verdireduksjon på grunn av slit og elde utover nybygninger også krigsbrannskader. I et slutt-kapitel, Okkupasjonens kostnader og konsum under krigen, er så disse beregninger stilt sammen. En særskilt statistikk - krigsskadetellingen - begynte alt i 1942. Der finnes oppgaver over tysk krigsbytte og over tyske rekvisisjoner uten vederlag.

Under hele krigen forsøkte okkupasjonsmakten å nytte ut Norge som et ledd i den tyske krigsøkonomi. Den samlede strøm av varer og tjenester som Norge måtte yte til Tyskland og den tyske sektor i Norge, var langt større en de realytelser vi fikk til gjengjeld. Overskuddet gir uttrykk for hva den tyske okkupasjonen direkte kostet Norge i varer og tjenester.

Hos oss som i alle krigsherjede land, er det vesentlige tallene viser at kapitaldannelsen for det næringsliv som skulle tilfredsstille fredens behov og formål, har vært liten eller negativ under krigen. Beregninger over nasjonalinntekten og kapitalreduksjonen gav et viktig grunnlag for den økonomiske planlegging i etterkrigstiden.

I boken Hva krigen kostet Norge av Odd Aukrust og Petter Jakob Bjerve som ble skrevet under krigen og avsluttet kort etter frigjøringen, finnes meget inngående skildringer av den økonomiske utvikling under krigen. Den er ikke offisiell statistikk, men på sett og vis likevel et statistisk arbeid. Den første del behandler Norges økonomi under krigen og i kapittel 2 de realøkonomiske virkninger på nasjonalinntekt og nasjonalformue. I § 1 behandles okkupasjonen, § 2 krigsskadene, § 3 avsperringen og § 4 (samlet) Hva krigen kostet Norge. For alle som vil studere krigens virkninger fra et økonomisk synspunkt, lønner det seg å studere denne boken.

Kapittel 3 behandler pengesirkulasjon og inflasjonsfare, og kapittel 4 den økonomiske politikk under okkupasjonen.

Del II behandler økonomiske problemer ved overgangen til fredsekonomi, og del III vår økonomiske politikk i de nærmeste år framover.

c) Sosialstatistikk

Selv om det på grunn av forholdene nærmest var stillstand i Byråets arbeid, var det fra sosialstatistisk synspunkt en del viktigere forandringer. De kom riktignok som følge av lovforandringer eller spesielle vedtak som var gjort før krigen, men oppbyggingen eller omleggingen av statistikken ble - til tross for de ekstraordinære forhold - gjennomført. Dette gjelder særlig området sysselsettings- og arbeidsledighetsstatistikk og lønnsstatistikk. Også organer utenfor Byrådet foretok under krigen en del spesialundersøkelser som ikke kom i konflikt med krigssituasjonen. Det er derfor grunn til å feste seg ved sosialstatistikken i disse år, selv om en ved analyse av tallene stadig må være merksam på den ekstraordinære situasjon, tvangsinngrepene i arbeidslivet fra tyskernes side og den innflytelse dette måtte ha på statistikken.

Den nye lov om trygd mot arbeidsledighet trådte i kraft i 1939 og avløste da den gamle lov om stats- og kommunebidrag til norske arbeidsledighetskasser. Direktoratet for arbeidsformidling og arbeidsløshetsstrygd ble opprettet 1/4 1939, omgjort fra det tidligere Inspektorat. Etter det tyske overfall fant Administrasjonsrådet fra 6/5 1940 å måtte suspendere arbeidsledighetstrygden for de besatte områder, senere for hele riket. Før trygden ble satt i kraft igjen, foretok tyskerne en del endringer i den, men de var ganske få. Den nye ordning om arbeidsledighetstrygd av 15/11 1940 viste derfor liten forandring fra bestemmelsene av 1939. I beretningen 1948 fra Direktoratet for arbeidsløshetsstrygd er gitt en oversikt over de viktigste trekk i utviklingen av arbeidsledighetstrygd og arbeidsformidling i Norge i de siste 40 år. Der er også i et særskilt avsnitt gjort rede for den tvungne arbeidsledighetstrygd fra 1939 til okkupasjonen og for okkupasjonsårene med statistikk over trygdens medlemstall i årene 1939-44. Arbeidsdirektoratet gav i en egen publikasjon fra 1940 for hver måned en statistikk over sysselsetting, arbeidsledighet og arbeidsformidling¹⁾. På grunn av arbeidsformidlingens utsatte stilling, inneholder oversikten så å si ingen tekstlige kommentarer. For å kunne tolke tallene, må de ses i relasjon til krigssituasjonen. Arbeidsledighetstallene var minimale. Okkupasjonsmakten satte i gang omfattende arbeider på militære anlegg og i

1) Tallene er også tatt inn i Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene.

årene 1941-43 gjennomførtes tvangsforholdsregler for å få mobilisert arbeidskraften for tyske formål, og det norske næringsliv ble nødlidende. Derfor forekom det så å si ikke arbeidsledighet, i hvert fall ble den ikke meldt, for å unngå tvangsinnkalling til tyskerarbeid. Tvangstiltakene kulminerte med "loven" om nasjonal arbeidsinnsats av 22/2 1943 (etter at man først hadde hatt flere lover bl.a. om forordning av arbeidshjelp til jord- og skogbruk av 27/5 1941 og 21/12 1942, den midlertidige lov om arbeidsplikt).

En del artikler i Arbeidsmarkedet 1945 behandler disse år: Sysselsetting i industrien under okkupasjonen, Arbeidskraft som gikk tapt for norsk næringsliv og Folkehusholdning på grunn av krigen og okkupasjonen - Sysselsetting i bygge- og anleggsvirksomhet under okkupasjonen og Tilgang på arbeidskraft og endringene i sysselsettingen fra 31/10 1939 til 31/10 1945.

Byråets representative sysselsettingsstatistikk tok til i 1935 og fortsatte under okkupasjonen. I krigens første år ble den også - på grunn av forholdene på arbeidsmarkedet da - utvidet med ukentlige undersøkelser. Men etter hvert ble statistikken forsinket. Den måtte omregnes da viktige grupper som sjøfart, hvalfangst og fangst på grunn av krigen måtte sjaltes ut. Dessuten ble kontrollen av oppgavene vanskelig på grunn av tyskernes utskrivning av arbeidskraft. Og det lot seg ikke gjøre å foreta den årlige revisjon av utvalget som var en forutsetning for at statistikkens representativitet skulle være tilfredsstillende. Statistikken måtte derfor etter krigen vært revidert for alle disse årene om den skulle ha fortsatt. Den ble nedlagt i 1946 fordi Arbeidsdirektoratet da hadde sin fullstendige sysselsettingsstatistikk bygget på arbeidsledighetstrygdens oppgaver, senere på sykestrygdens.

I krigens første år ble det av Landsorganisasjonens statistiske kontor foretatt et par spesialundersøkelser - Beskjeftigelse og arbeidsforhold etter okkupasjonen 1940, Leveomkostninger, lønninger og levestandard i tiden september 1939 til november 1940 - begge ved Morten Tuveng.

Til en fullstendig oversikt over arbeidskraftproblemene har Morten Tuveng for Chr. Michelsens Institutt like etter krigen utarbeidet en avhandling Arbeidsløshet og beskjeftigelse i Norge før og under krigen. Den gir først en analyse av arbeidsløsheten som sosialt problem

bygget på erfaringene før krigen. I annen del gir den 1) arbeidsledigheten under okkupasjonen, 2) de offentlige inngrep i arbeidslivet og tvangsreguleringer av arbeidsmarkedet under okkupasjonen og 3) forskyvninger i arbeidslivet under okkupasjonen. I tredje del Beskjeftigelsesproblemet ved overgangen fra krigs- til fredsøkonomi. Tuvengs avhandling gir en interessant analyse av arbeidsledigheten i krigstid.

Statistikken over arbeidskonflikter falt bort fra 1939 da det ikke under krigen forekom arbeidskonflikter i vanlig forstand.

Med lønnsstatistikken skjedde det i disse år en vesentlig forandring. Den årlige lønnsstatistikk som ble utgitt som egen publikasjon til og med 1930, og senere i forenklet form i Statistiske Meddelelser, sluttet med 1941. Men den var ikke tilfredsstillende. Kildene var uensartede oppgaver, mest indirekte, og begrepene ikke klare. En fikk for de viktigste grupper vesentlig den fastsatte tariffmessige lønn, ikke de faktiske lønninger eller fortjenestetall. Byrået hadde i mange år før krigen arbeidet for å få i stand en statistikk over de faktiske arbeidslønninger. I 1939 ble dette aktuelt på ny da det Internasjonale Arbeidsbyrå i 1938 hadde vedtatt en konvensjon om statistikk over lønn og arbeidstid i de viktigste industrier, byggevirkosomhet og jordbruk. En måtte da skaffe materiale til en ny lønnsstatistikk, og ved konferanse med arbeidsgiverforeningene ble en høsten 1939 enig om en ordning som ble praktisert siden 1. kvartal 1940. Den er stort sett en offentliggjøring av de lønnsoppgaver som arbeidsgiverorganisasjonens medlemsbedrifter sendte inn og gir faktisk fortjeneste ved disse bedrifter særskilt for voksne menn, kvinner og unge arbeidere og for fag- og hjelpearbeidere i håndverk. Lønningene er oppdelt etter arbeid på tid, akkord og overtid. Denne lønnsstatistikk fra 1940 var et langt skritt framover i forhold til det en hadde før. Etter denne statistikk kan en følge lønnsbevegelsen i industrien i disse årene (Statistisk-økonomisk utsyn over krigsårene), selv om en må være merksam på at det den gang ikke var fastsatt tariffen i egentlig forstand. Men det var mange virksomhetsgrener, særlig dem med forsert arbeidsinnsats, som viste stigende lønnsnivå særlig på grunn av omlegging til mer utstrøkt akkordarbeid. I Oslo kommunes publikasjon Indeksproblemer 1942 finner vi også en skildring av prisnivå og lønninger.

d) Folkemengde m.v.

Den planlagte folketelling 1940 ble sløyfet. Slik som forholdene var, var dette fra norsk synspunkt nærmest en fordel. Men der foregikk likevel forandringer i befolkningsstatistikken som ble av betydning for den senere utvikling. Under krigen gjennomførte okkupasjonsstyret tvungen folkeregistrering i alle kommuner. Overføringen av den offentlige registrering av fødsler og dødsfall fra sokneprestene til folke-registrene førte til en meget mangelfull registrering. Dessuten fikk Byrået som rimelig kan være, bare melding om et fåtall av de fødsler som fant sted i utlandet. Materialet etter 1941 måtte suppleres og kontrolleres før en kunne gå i gang med den endelige bearbeiding. Etter frigjøringen kom der inn dødsmeldinger for over 10 000 personer som måtte tas med i dødsårsaksstatistikken for de respektive år for at denne skulle kunne gi et riktig bilde av dødeligheten i den norske befolkning under krigen.

Angående sykdomsforholdene ble registreringen av tuberkulose fra 1943 utvidet til også å gjelde den ikke smittefarlige tuberkulose. Meldte tilfelle av veneriske sykdommer steg sterkt under krigen, av syfilis ble meldt 3 ganger så mange som i 1936-40. Skabbtilfellene steg voldsomt i krigsårene og var utbredt over hele landet. Krigen satte selvsagt sitt preg på ernæringsforholdene. De var dårlige, særlig for folk i byene og tettbygde strøk. Fordøyelsessykdommer var derfor meget alminnelig.

Etter krigen utarbeidet Byrået en statistisk oversikt over krigsdødsfallene 1940-45 med gruppevis fordeling etter år, art, kjønn, alder, yrke og geografisk fordeling, fylkesvis.

e) Jordbruk og skogbruk

På grunn av ernæringsssituasjonen m.v. var det av særlig interesse å følge utviklingen i jordbruket. Der ble ikke holdt noen telling i 1940. For å få et grunnlag for avlingsberegningene ble det hentet inn skjønnsmessige oppgaver fra jordstyrene om endringer i arealet for de forskjellige vekster. I 1941 holdt Forsyningsdepartementet som hadde eget statistisk kontor, en fullstendig husdyrtelling pr. 15/4. Senere på sommeren ble det etter bestemmelse av Landbruksdepartementet holdt

en arealtelling ved alle bruk med over 5 dekar jordbruksareal. Tilsvarende tellinger ble holdt i 1942, 1943 og 1944 for alle bruk uten omsyn til størrelse. I 1944 ble også detaljerte oppgaver over bruken av maskiner og redskaper og over hagebruket samlet inn. Husdyrtellingene i 1943, -44 og -45 var skutt fram til 1. april. Materialet fra disse tellingene er i hovedsaken bearbeidet i Byrået. Ved siden av disse hovedtellingene ble det av Forsyningsdepartementet hentet inn en rekke oppgaver i rasjoneringsøyemed. Således ble det hentet inn avlingsoppgaver hvert år fra samtlige kornprodusenter. Tross et vidløftig kontrollsystem var de oppgavene en fikk, utvilsomt for lave. Forholdene under okkupasjonen gjorde det vanskelig å få riktige oppgaver. Det ble også hentet inn oppgaver over potetbeholdningene til forskjellige tider av året.

En må regne med at alle disse tellingene i krigsårene i større eller mindre grad var påvirket av forholdene. Slik resultatene forelå var de lite sammenliknbare med tidligere oppgaverrekker. Husdyrtellingene ble således holdt på en årstid da årets føll, lam, kje osv. ennå for en stor del ikke var født. Aldersgrupperingen avvek også ofte fra de ellers vanlige og ble til dels også endret fra telling til telling. For arealtellingene gjorde det samme forhold seg gjeldende som under første verdenskrig - en fikk uforholdsmessig lave oppgaver over engarealene.

En stor del av det statistiske materiale som ble hentet inn i krigsårene, er ikke publisert. De oppgaver som var av størst interesse, er samlet i Jordbruksstatistikk 1939-44 og 1945, hvor det også er gjort rede for de forordninger som gjaldt for produksjon, omsetning og forbruk forsåvidt jordbruket angår.

Under krigen begynte en ny undersøkelse av gjeldsforholdene i jordbruket - Bøndernes bruttoformue og gjeld. I likhet med undersøkelsen i 1930-årene bygde en på likningsoppgavene henholdsvis pr. 1. januar 1940, 1944 og januar 1946.

Norges skogbruk hadde en vanskelig tid m.h.t. arbeidsmuligheter, og en måtte som okkupert land helt finne seg i den omlegging av skogsdriften og foredlingsindustrien som okkupasjonsmakten forlangte.

På grunn av okkupasjonen måtte boligoppvarmingen vesentlig foregå med ved. Dessuten førte bensinmangelen etter hvert til stort behov for tre til generatordrevne motorkjøretøyer. Det var mange vanskeligheter både for tømmer og veddriften. Tilgangen på skogsarbeidere var for liten

til de store bedrifter. De store festnings- og anleggsarbeider som ble satt i gang av tyskerne, trakk vekk en hel del arbeidskraft som ellers hadde vært disponibel for skogsarbeid, og også tilgangen på klær og skotøy var så knapp at det gikk ut over arbeidsprestasjonen.

I det hele var situasjonen i skogbruket sterkt preget av krigen og okkupasjonen. Arbeidsstyrken ble i atskillig utstrekning vedlikeholdt ved tvangsutskrivning av folk fra andre næringer, særlig til vedhogst. Men i 1946 synes beskjeftigelsen igjen å ha fått omtrent samme omfang som før krigen.

f) Boligspørsmål

Av boligstatistikken er før nevnt de forskjellige Oslo-undersøkelser før krigen, utarbeidet av kommunens statistiske kontor og trykt i krigens første år.

I Statsøkonomisk Tidsskrift 1943 har Ragnar Frisch i samarbeid med A/S Stormbull en avhandling, en byggekostnadsindeks grunnlagt på de faktiske byggeforhold til enhver tid. Den begynner med en del kritisk-teoretiske vurderinger av indekstall som helhet. I 1942 begynte Statistisk Sentralbyrå i samarbeid med Norges Brannkasse å utarbeide en indeks over byggeomkostninger med en detaljert redegjøring for det materiale som ligger til grunn for beregningene. Det ble under krigen samlet inn materiale til det som er blitt kalt Oslo Bys Vels Boligundersøkelse. Da krigen hadde vart noen år, begynte en i arkitektkretser å tenke på hvordan den stille tiden da all sivil byggevirksomhet var forbudt, skulle kunne brukes til positivt arbeid som kunne komme til nytte etter krigen. Arkitekt Carsten Boysen foreslo at en skulle undersøke hvordan livet artet seg i de nye småleiligheter for på denne måte å registrere de brukserfaringer beboerne hadde høstet. Oslo Bys Vel tok tanken opp og støttet arbeidet økonomisk. Det ble planlagt etter 2 hovedlinjer. Den ene bygde på inngående studier av boligforholdene, den annen på en rekke spesielle undersøkelser av mer teknisk art. Resultatene er først offentliggjort etter krigen. En vil særlig framheve Oslo Bys Vels Boligundersøkelse, bind II, Mennesker og boliger (1948) og bind IV, Livsform og boligform. Byråets løpende statistikk over boligtilveksten ble temmelig redusert under krigen da de krigsrammede byer falt fra og boligtilvekst etterhånden ble et illusorisk begrep.

g) Kriminalstatistikk

Kriminalstatistikkens utvikling under krigen var sterkt preget av de ekstraordinære forhold, men en del opplysninger om hva som skjedde på dette område kan det være av interesse å ta med. I krigsåret 1940 gikk tallet av straffelte sterkt ned, men etter at okkupasjonsmakten hadde satt seg fast, begynte tallene igjen å stige. De viktigste årsaker var varemangelen og prisstigningen. Stigningen i prisene på det illegale marked (svartebørsen) førte til overtredelser av maksimalprisbestemmelsene, men forfølgningen av pris- og rasjoneringsaker ble nokså snart lagt inn under særskilte myndigheter og holdt utenfor den ordinære kriminalstatistikk. Den spesielle lovgivning på dette område førte til at der ble opprettet et prispoliti med særskilte prisretter som første instans og en prislagsmannsrett for hele landet som annen instans. Der ble også opprettet et særskilt rasjoneringspoliti. Pris- og rasjoneringsovertredelser var å anse dels som forseelser, dels som forbrytelser. Bare et fåtall fikk fengselsstraff for disse lovbrøtt, de fleste fikk bøter.

Fra 1941 og 1942 hadde man særskilte oppgaver over folkedomstolsaker - en ny politisk særdomstol.

Okkupasjonsstyret utferdiget en rekke lovgivningsmessige bestemmelser i 1943 og 1944 som utvidet rammen for de straffbare handlinger. Det gjaldt politiske overtredelser som hørte inn under "folkedomstolen". Men bare i de færreste tilfelle kom det til regelrett forfølgning. De fleste mistenkte ble sperret inne, og så ble det med det. Våren 1944 ble det opprettet egne retter for forsyndelser mot loven om arbeidstjenesten, men en fikk ikke statistikk fra dem.

Ser en bort fra den krigspregede spesiallovgivning, var det ikke noen vesentlige endringer i omfanget av straffelovgivningen. På det spesielle område førte kampen mot den tiltagende svarthandel til at straffene ble skjerpet. En bestemmelse i 1944 innførte livsvarig fengselsstraff og dødsstraff for de verste tilfelle. Både folkedomstolenes og arbeidstjenesterettens virksomhet har liten interesse for kriminalstatistikken. De har en viss historisk interesse, derfor er de nevnt. Men oppgavene over virksomheten er mangelfulle.

h) Alkoholstatistikk

Krigstiden førte til en stor innskrenkning i salget til private. Den endelige ordningen av rasjoneringen av brennevin og vin ble fastsatt ved Forsyningsdepartementets forordning av 3/1 1941. Rett til å ha kjøpekort hadde alle norske borgere over 21 år forsåvidt at de ikke etter gjeldende kontrollforskrifter var eller ble nektet adgang til å kjøpe¹⁾. Rasjonen var som regel 1 flaske brennevin eller sterk vin eller 2 flasker svak vin pr. kort pr. måned, men i årenes løp ble der flere variasjoner i mengdene. Vinmonopolet har regnet ut at den hele årlige rasjon til den enkelte kortinnehaver i 1941 var 12 flasker brennevin eller sterk vin, 1942 5, 1943 11 1/3, 1944 12 2/3 og i 1945 10. Av svak vin var rasjonen i perioden dobbelt så stor.

For rusdrikklovforselser brakte de første krigsårene over alt nedgang. Nedgangen var størst for hjemmebrenning og ulovlig skjenking, minst for ulovlig omgang med denaturert sprit og reseptmisbruk. Tallene for smugling fortsatte å synke så lenge krigen varte, men ellers steg tallene fra 1941 til 1943, særlig for ulovlig omgang med denaturert sprit p.g.a. de store innskrenkninger i salget av vanlig brennevin, og dette fortsatte i det siste krigsåret. I 1944 steg tallet til en høyde som aldri før.

Etter krigen gikk utviklingen i bygdene likesom i byene stort sett tilbake til tilstanden før krigen. Tallet på tørrlagte herreder gikk ned igjen til tallet før 1940.

i) Priser, levekostnader m.v.

Levekostnadsberegningene fortsatte under krigen. Oslo kommunes statistiske kontor utgav i 1941 en publikasjon Indeksproblemer m.v., en materialsamling²⁾ som inneholder svært verdifulle opplysninger både av praktisk og teoretisk art. Der finner vi opplysninger om vanskene eller rettere sagt, det umulige i å få konstatert forbruket i en krisetid. Der er også gjort rede for atskillig offentlig kritikk av levekostnadsberegningene.

1) Om hvordan kjøpekortene fordelte seg på de forskjellige landsdeler m.v., se Statistiske Meddelelser 1941.

2) Inneholder også opplysninger om prisbevegelser.

I en tid da varene forsvant, måtte levekostnadsberegningene bli usikre. En del tilpassing ble foretatt. Kaffe ble erstattet med kaffe-surrogat, ved kom istedenfor kull og koks, men tilfredsstillende ble det ikke. Salget av brennevin og vin var undergitt rasjonering 1941-45 (merker). Krigstilleggsavgiften på tobakk, øl og brennevin ble nektet tatt med i indeksen av tyskerne. For å se hvilken virkning forandring i forbruket hadde på levekostnadens bevegelse, foretok Byrået en del beregninger på grunnlag av forbruket i 1942 etter rasjonene og kjøpe-mulighetene den gang.

Av kostholdsundersøkelser har en for årene under okkupasjonen Axel Strøms: Examination into the diet of Norwegian Families during the war years 1942-45. Om ernæringsforholdene sies det i medisinalstatistikken at det i årene 1942-44 var store vansker. Mjølkekangelen var stor over hele landet, smør og fett var det lite av især i byene. Mangelsykdommer opptrådte mer og mer ettersom krigen varte.

j) Utenrikshandel

Statistikken over utenrikshandelen er som kjent blitt utarbeidet på grunnlag av oppgaver fra tollvesenet for hvert enkelt inn- eller utført vareparti. For innførselen har Byrået fått gjenparter av alle tollregninger (statistisk skjema) som sammen med varemeldinger utfyllt av importørene, skulle inneholde de nødvendige opplysninger om varens art, mengde, verdi og hvilket land den kom fra. For hver vare som eksporteres, skal eksportørene fylle ut et utførselsskjema hvor de nødvendige statistiske opplysninger om varene skal være anført. Skjemaene skal leveres til tollvesenet som sender dem inn til Byrået når det har konstatert at varene er eksportert.

Før Norge kom med i krigen fikk en på denne måte et meget godt grunnlag til å registrere omfanget og retningen av utenrikshandelen. Men dette var ikke tilfelle i okkupasjonstiden. Den mangesidige virksomhet okkupasjonsmakten satte i gang og de bestemmelser angående inn- og utførselskontroll som ble gjort gjeldende, gjorde at de oppgaver Byrået fikk, ikke var tilstrekkelige til å utarbeide handelsstatistikken etter de fastlagte prinsipper, nemlig å gi oppgaver over spesialhandelen. Det ble således innført en mengde varer for okkupasjonsmaktens egen

regning, og over denne innførselen kunne tollvesenet i alminnelighet ikke gi noen oppgaver. For best mulig å kunne følge prinsippet om spesialhandelen, tok en som innførsel bare med varer tollbehandlet på vanlig måte av norske bedrifter og enkeltpersoner. Som norske bedrifter ble også tatt med de tysk-norske selskapene som begynte sin virksomhet i Norge under krigen, slike som A/S Nordag¹⁾, A/S Nordisk Lettmetall, A/S Frostfilet m.fl. Gaver til humanitære institusjoner ble først tatt med fra 1/1 1943, gaver til privatpersoner ble ikke tatt med i det hele tatt. For å lette kontrollen med importen av en rekke viktige varer ble der, i tillegg til de allerede før eksisterende, opprettet importmonopoler; Statens Kornforretning, A/S Vinmonopolet, Colonialgrossistenes Forbund (Importørutvalget), Importsentralen for kraftfôr, Norsk Brenselimport, Norsk Mineralimport. I utførselen ble tatt med alle norske varer og solgte utenlandske varer som ble kontrollert av tollvesenet ved eksporten²⁾. Disse bestemmelser fikk selvsagt stor innflytelse på handelsstatistikkens oppgaver. Der ble en meget sterk nedgang både i verditallene og mengdetallene. Dertil kom de unormale forhold som gjorde at mangelvarer gikk ut av omsetningen, andre ble erstattet av surrogater, og kvaliteten ble ofte en annen.

k) Industri

Industrien var i sterk vekst i 1930-årene. Okkupasjonen endret fullstendig vilkårene for industrien. Den ble stengt ute fra en rekke av sine vanlige råstoff-, brensels- og hjelpestoffkilder og avsetningsmarkeder. For det annet ble industrien direkte underordnet den tyske krigsøkonomi og storromspolitik. Den tyske industripolitikk var bestemt av en rekke forskjellige omsyn; militære interesser, mer langsiktige industriinteresser etc. Arbeidskraften måtte også holdes ved like. Men industriens produksjon avtok under krigen. Der var en rekke produksjonshemmende faktorer: mindreverdige råvarer, brensel og hjelpestoffer, førte til en mer tungvint framstillingsprosess, tomgang p.g.a. transportvansker og uregelmessigheter i råstoffleveringen, nedsatt arbeidseffektivitet p.g.a. delvis slette ernæringsforhold, sabotasje m.v. Også aktive

1) Varer til A/S Nordag innført etter 1/7 1942 ble ikke tatt med i innførselen da ordinær tollbehandling fra da av ble forbudt av militære grunner.

2) Altså ikke varer som ikke passerte tollvesenet, f.eks. med Wehrmacht-båter eller personlig bagasje for tyskere.

krigshandlinger nedsatte produktiviteten. Sysselsettingen i industrien holdt seg likevel merkelig jevn i krigsårene, men den var ujevn i de forskjellige industrier. Der var stigning i treindustrien og også stor oppgang i den krigsviktige jern- og metallindustrien og elektrokjemisk industri. Det var stor nedgang i papirindustri, tekstil- og bekledningsindustri. Arbeidseffektiviteten sank sterkt. Våren 1944 satte Byrået i gang en undersøkelse som skulle vise den verdireduksjon som faktisk hadde funnet sted innenfor industrien, bortsett fra den forringelse som hadde sin årsak i direkte krigshandlinger.

1) Skipsfart, hvalfangst

9. april 1940 rekvirerte den norske regjering hele den norske hvalfangstflåte. Kokeriene ble etter hvert satt i fraktfart under Nortraship, mens en rekke hvalbåter ble brukt som marinefartøyer. For et land hvor skipsfart er av så vesentlig betydning for det økonomiske liv, måtte det at storparten av handelsflåten befant seg utenfor Norge sette sitt preg på det norske næringsliv. Hele landets økonomi var basert på handelsflåtens utnyttning og en meget omfattende eksport og import. Når det klikket så fullstendig på disse viktige områder, betydde det en avgjørende innskrenkning i tilførslene til landet.

En kunne sikkert trukket flere andre områder inn under denne undersøkelse av krigens og okkupasjonens virkninger, men disse nevnte skulle være de viktigste og derfor egne seg som eksempler på de unormale forhold.